

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

De inventione rhetorica

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

effertur. Nunc identidem nosmet ipsi nobis instemus, res enim communis agitur, ut frequenter, & assidue confequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis maxime faciunt: aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciunt, quam viam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cetera philosophiæ ratio confirmavit: & nobis non diffidimus, propterea quod & aliquantulum processimus: & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in vita, ut, etiam si non pervenerimus in dicendo, quod volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur: & viam, quam se-

quamur, habemus: propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoriæ præceptionis. 1 Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inveniri oporteat. Dicitur est, quo pacto eas disponere conveniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum, Præceptum est, qua via meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. 2 Quæ si exsequimur, acutè & citò reperiemus: distinctè, & ordinatè disponemus: graviter, & venuste pronuntiabimus: firmè, & perpetuò meminerimus: ornatè, & suaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligenter consequemur, & exercitatione.

M. TVLLII CICERONIS,
R H E T O R I C O R U M,

SEU DE

I N V E N T I O N E R H E T O R I C A,

LIBRI DUO,

Qui reliqui sunt ex quattuor.

LIBER PRIMUS

Synopsis libri 1. de Inventione.

a ¶ De ELOQUENTIA ejusque utilitate, si cum sapientia conjungatur. b De Principio eloquentiæ & quemadmodum nata & progressa. c De ejus abusu. d & studio necessario. e Eloquentiam non modo natura, & exercitatione, sed & artificio quodam comparari. f Artem eloquentiæ seu artificiosam eloquentiam certis præceptis perfici. g Genus artificiosa eloquentiæ, Civilem rationem seu πολιτικὴν esse. h Officium, dicere appositè ad persuadendum. i Finem persuadere dictione seu dicendo. k Materiam, tria rerum, id est causarum, genera, Demonstrativam, Deliberativam, Judiciale (& quæ ea parte senserit Gorgias, Aristoteles, Hermagoras) l Partes, inventionem, Dispositionem, Elocutionem, Memoriam, Pronuntiationem. m De Rhetorici officio, & Eum qui artem Rhetoricam scribat, de materia artis & partibus potissimum, & quidem conjunctè scribere oportere. n & ab inventione, quæ princeps est omnium partium, incipere.

Priore autem loco definiatur qualis esse debeat Inventio in omni causarum genere, o & quemadmodum CONSTITUTIO, id est quæstio, seu id de quo agitur inter actorem & reum inveniri debeat. p Agitur autem inter actorem & reum vel de factò, (hæc Constitutio GENERALIS) Cujus partes quatuor ab Hermagora constituta sunt nimirum Deliberativa, Demonstrativa, Judicialis, cum sint due partes, Judicialis, in qua de aquo, recto, premio & pœna: Negotialis in qua de jure civili constitutione quaritur. Ac prioris quidem partem duas, Juridicalem & Absolutam. Cujus partes tres sunt quatuor: Criminis confessio, cujus item due partes, Purgatio & Deprecatio, Requo jure quæve lege, quo tempore, quo crimine, qua pœna, qua actione experiri debeat: Cujusmodi quæstio seu constitutio TRANSACTIVA nominatur, cujus Hermagora dicitur inventor. t De quarum constitutionum omnium exemplis alio & quidem commodiore loco x An in ratione seu voluntate, an in scripto sit controversia. y Ad hæc quæstio, Ratio, Judicatio, Firmamentum queri debet. z Hæc autem sex orationis partes: Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Reprehensio, Conclusio.

bb ¶ EXORDIVM principem esse orationis partem. cc quid exordium, dd Dispari ratione exorari, id est pro varietate causarum generis. Aliud enim causæ genus Honestum, Admirabile, Humile, Acep, Obscurum, ee Partes exordii duas esse, Principium & innuentionem. ff ¶ PRINCIPIVM eò spectare, ut bene volos, dociles, attentos auditores efficiamus. Hæc enim exordio contineri oportet, gg Id est, variè, pro varietate nimirum causæ generis. Alterum ea à nobis præstanda sunt in causæ genere honesto, quàm in admi: abili, humili.

D 3

1. Demonstratum est. Non agnosco aliquot sequentibus periodis Corinticum, & mirum est, nisi tota hæc recapitulatio, sit magistelli alicujus trivialis, annumerantis minima maxima discipulis suis.

2. Quæ si exsequimur. Est à Pal. quarto, Gembl. & Bruil. vni go sequamur.

3. Diligentia consequemur & exercitatione. Non absurde Pal. quar. sex, Gembl. ToI. Br. consequamur exercitatione.

humile, anspitū & obfcurū. hh Porro Benevolos faciemus à persona nostra, ad verfariorum, auditorum, à rebus ipfis. Attentos ſi magna, nova, incredibilia. Dociles, ſi aperte & breviter polliceamur nos dicturos eſſe. ii INſINATIONE verò nobis utendum eſt. ſi miſi in ipſa cauſa raptim de, ſi perſuaſus aut deſeſſus eſt audiendo auditor. kk PRINCIPII & INſINATIONIS hoc eſt Exordii generalia hæc & communia præcepta: ut ſententiarum & gravitatis, plurimum: ſplendor, feſticitatis, concinnitatis, minimum. ll Vita verò cum eſt Vulgare, Commune, Commutabile, Longum, Separatum, Tranſlatum, Contra præcepta.

mm & NARRATIO quid. nn Genera tria: unum ipſius cauſa ac negotii, Alterum, Digreſſionis non aliena ab ipſo negotio, Tertium, Delectationis cauſa comparatum, quod vel in negotio, vel in perſona maxime verſatur. Illud tres partes hæquet: Fabulam, Hiſtoriam, Argumentum rei qua fieri potuit. Poſtiorum perſonarum ſermones & animi ſubſcitantur. oo Ipſius cauſa ac negotii ſuſceptionem ſeu narrationem tres habere res oportet: ut ſi Brevis, Aperta, Probabilis. pp Ut in Narratione hæc ſunt, ſi obſi, ſi nihil prodelt, ſi non loco dicatur, ſi non quemadmodum cauſa poſtulat.

qq & PARTITIO hæc utilitatem parit quod illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. rr Partes ejuſ dua: una ſum offendimus quid nobis cum ad verſario conveniat, quid non conveniat: Altera, cum breviter exponimus quibus de rebus dicturi ſumus. & Priori parte ad quod nobis cum ad verſario convenit, inclinare ad noſtra cauſa commodum debemus: Quod non convenit, in iudicationis expoſitione ponendum eſt. tt Poſtiorum commendat brevitatis ſermonis, Abſolutio ſeu partium utilium enumeratio, Partium partium, ſeu in pauca partitio ea qua dicturus ſi, uu Eſt & hoc in partitione conſiderandum, ut & prima quæq; pars, ut expoſita eſt in partitione, ſi ordinis tranſſatur.

xx & CONFIRMATIO eſt qua argumentando noſtra cauſa fidem & authoritatem adiungimus. yy ARGUMENTATIO. NVM autem mai rit variat, ſi va eſt. zz Dicuntur tamen vel ex eo, quod perſonis, vel ex eo quod negotii attributum eſt. aaa A Perſonarum attributus diuiniſ argumentationes à Nomine, Natura, Virtu, Fortuna, Habitu, Affectione, ſtudio, conſilio, ſaſta, caſu, orationibus. bbb A NEGOTIORVM verò attributus variè. ccc Continentia ſunt enim quedam cum ipſo negotio. ddd In geſtione ipſius negotii alia poſita ſunt. (ut eſt Locus, Tempus, Occaſio, Modus, Facultas) Adjuncta negotio alia ſunt: ut Mayus, Minus, Equè magnum, Simile, Comparabile, Contrarium, Diſparatum, Semis, Pari, Eventus. eee Conſequentia negotium & qua illa. fff ARGUMENTATIONIS SPECIES dua. Eſt enim NECESSARIA vel PROBABILIS. ggg NECESSARIA M genus argumentandi dicendo tractamus per Complexionem, Enumerationem, Simplem Concluſionem, hhh PROBABILIS verò argumentatio verſatur in eo genere quod ſere ſolet fieri, quod in opinione poſitum, quod ſimile (ſimilitudo autem maxime ſpeltatur in Contrariis, partibus, & in qua ſub eandem rationem cadunt, iii Partes Probabilis argumentationis, ſignum Credibile, Iudicatum, Comparabile. Huius rursus partes, Imago, Collatio, Exemplum. kkk ARGUMENTATIONIS ORATIONIS PARTES, ſeu EXORATIO, Abſolutio & Tractatio reſtat. ll Tractantur autem varia oratoria argumentationes, mmm, Inductionis nimirum, nnn vel Ratiocinationis, ooo apud Philoſophos etiam aliu modis tractantur.

ppp & REPREHENSIO quid. qqq Eodem ex fonte generaliter petenda, ex quo Confirmatio. III Et tamen ſpecialia ad eam rem præcepta tradi poſſunt. & Primum animi argumentatio reprehenditur ſſſ ſi ex iis, qua ab ad verſario ſumuntur, aliquid non conceditur. tt ut ſiqui neget ſumptum ab ad verſario eſſe credibile. uuu ſignum, xxx Comparabile, yyy ſi iudicatum elevatur aut omnino improbat. zzz Et huiusmodi reprehensio probabilis eſt. Neceſſaria verò eſt, ſi complexio aut una aut ex utraq; parte reprehenditur. aaaa ſi enumeratio falſa offenditur, bbbb ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur. cccc & Secundo loco argumentatio reprehenditur, cum hu concessu qua ad verſarius ſumpſi, negamus ex hu qua ſumpſi complexionem conſici. dddd Terio argumentatio reprehenditur, ſi genus ipſum argumentationis offendimus: ut ſi omnino falſum, ſi commune, vulgare, leve, remotum, ſi mala definitio, ſi contra verſum, ſi perſpicuum, ſi non concessum, ſi impe, ſi offuſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi ad verſum. eeee & Quarto argumentatio reprehenditur ſi contra argumentationem ad verſari aliam aq; firmam aut firmiorem ponimus.

fff & CONCLUSIO pars ultima & ſexta orationis reſta opinione Hermagora, qua Digreſſionem partem, eamq; ſextam orationis conſtituebat. gggg Concluſio quid, hhhh Concluſionis tres partes. iii Enumeratio qua & rerum repetitio. kkkk Indignatio qua & amplificatio, ll Conqueſtio ſeu Commemoratio, cuius concilianda ſedecim loci hic enumerantur, mmmm & Tranſiio ad proxime ſequentem librum.

SEPE, & multum hoc mecum cogitavi, boniæ, an mali plus attulerit hominibus, & civitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium, nam cum & noſtra rei publicæ detrimenta conſidero, & maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimum video per diſertiſſimos homines in vectam partem incommodorum. cum autem res ab noſtra memoria, propter vetuſtatem, remotas, ex literarum monumentis repetere inſtituo: multas urbes conſtitutas, plurima bella reſiſta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo, cum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipſa in hanc potiſſimum ſententiam ducit, ut exiſſimam, SAPIENTIAM ſine eloquentia parum prodeſſe civitatibus, eloquentiam verò ſine ſapientia nihil obdeſſe plerumque, prodeſſe nunquam. Quare ſi

quis, omiſſis rectiſſimis, atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis & officii, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ civis dicitur: qui verò ita ſeſe armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his pugnare poſſit, ſi mihi vir & ſuis & publicis rationibus utiliſſimus, atque amiciſſimus civis fore videtur (b) Ac ſi volumus huius rei, qua vocatur eloquentia, ſive ſtudii, ſive artis, ſive exercitationis cujuſdam, ſive facultatis à natura profectæ conſiderare principium: reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim & beſtiarum modo vagabantur, & ſibi victu ſerino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, ſed preter viſibus corporis adminiſtrabant, nondum divinx religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certis quiſpiam inſpexerat liberos: non juſ æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, & aq; inſcientiam, cæca & temeraria dominatrix animi cupiditas, ad ſe explendam viribus

2. B. [ſiſtiam modo.] Sic Pal. ſec. ac tert. item Gre. vulgari, more, quod quis non videt interpretamentum alterius?

2. A. [ſiſtiam modo.] Ita quoque Pall. ſicem, item Greve, & Fabr. legitur paſſim, inſiſtiam.

bus corporis abutebatur, perniciosissimis *facillibus*. Quo tempore quidam i magnus videlicet vir, & sapiens, cognovit, quæ materia esset, & quanta ad maximas opportunitas in animis esset hominum, si quis eam posset elicere, & præcipiendū meliorem reddere; qui dispersos homines in agris, & in tectis silvestribus additos, ratione quadam compulsi unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens, utilem, atque honestam, primò propter *insolentiam* reclamantis, deinde propter *rationem*, atque orationem studiosius audientis, ex feris & immanibus, mitis reddidit & mansuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito converteret, & ad diversas vitæ rationes traduceret. Agè verò, urbibus constitutis, ut fidem colere, & iustitiam retinere discerent, & aliis parère sua voluntate consueverent, ac non modò labores excipiendos, communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent; qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione invenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi gravi, ac suavi commotus oratione, cum viribus plurimum posset, ad jus voluisset sine vi descendere: ut inter quos posset excellere, cum iis se pateretur æquari, & sua voluntate à iucundissima consuetudine recederet, & quæ præsertim jam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primò quidem sic & nata, & progressa longius eloquentia videtur: & item postea maximis in rebus pacis, & belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. (e) Postquam verò commòditas quadam, prava *virtutis imitatrix*, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, & vitas hominum labefactare assuevit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verissimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis *infantem* & insipientis homines solitos esse versari, nec verò ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere, sed cum à summis viris maximæ res administrarentur, arbitrator alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent, quibus in controversiis cum sepe à mendacio contra verum homines stare consueverent, DICENDI assiduitas aluit audaciam, ut necessario superiores illi propter iniurias civium, resistere audacibus, & opulari suis quisque necessariis cogentur. Itaque cum in dicendo sepe par, nonnquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sapientie, nihil sibi præter eloquentiam, comparasset, fiebat, ut & multitudine, & suo iudicio dignus, qui reipub. gereret, videretur. Hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula reipublice, temerarii, atque audaces homines accesserant, maxima & miserissima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii, atque invidia suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, & tumultuosa vita se in studium aliquid traderent *quietum*. Quare mihi videtur postea cætera studia recta, atque honesta per otium celebrata ab optimis, enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsolevisse eo tempore quo multo vehementius erat retinendum, & studiosius audendum. (d) nam QVO INDIGNIVS rem honestissimam, & rectis-

simam violabat stultorum, & improborum temeritas, & audacia, summo cum reip. detrimento: eo studiosius & illis resistendum fuit, & reip. consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum (ut verè dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africanum nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & iumma virtute amplificata auctoritas, & quæ his rebus ornamento, & reip. præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minùs eloquentia studendum est, etsi ea quidam & privatim, & publicè perversè abutuntur: sed eò quidem vehementius; ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint: cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res & privatas, & publicas maximè pertinet: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustri, hoc eodem vita iucunda fiat. Nam hinc ad reip. plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præstò est SAPIENTIA, hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maximè beatis præstare, quod loqui possunt. Quare PRÆCLARVM mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines beatis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. (e) Hoc si fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur, non alienum est videre, quæ dicantur, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. (f) Sed antequàm de præceptis oratoris dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus, nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius uniuscujusque animus ipsam rationem, ac viam artis considerare poterit. (g) CIVILIS quædam ratio est, qua multis, & magnis ex rebus constat, ejus quædam magna, & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam *retoricam* vocant, nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere, & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus, quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilem scientiæ partem esse, dicamus. (h) Officium autem ejus facultatis videtur esse, dicere appositè ad persuasionem: (i) finis, persuadere dictione, inter officium autem & finem hoc interest, quòd in officio, quid fieri: in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum, appositè: finem, sanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, & intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus. (k) Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, qua conficitur ex arte, versatur, ut si medicina materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores existimaverunt, nam Gorgias Leontinus, antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimavit, hic infinitam, & immensam huius artificio materiam subjicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjunxit, atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, delibera-

D 4 tivo,

1. Magnus videlicet vir & sapiens.] Enchirica non est in Pal. sec. quod noto, ut iuniores qui deinde Pallio auxiliares sunt adnotum aliquando manus, attendant libris suis veteribus, numquid & hoc veniant.
2. Quæ præsertim jam naturæ vim, &c.] Pal. sec. Præsertim cum jam natura, &c. Lambinus divinat naturæ vim insolentem.
3. Resisteret audacibus.] Græc. resistere quod placuit Gulielmo, sic Terentius & consueverat resisteret.
4. Ut verè dicam.] Pal. sec. non agnoscit voculam ut, & nescio quam istud fortius videtur altero.

5. In officio quid fieri.] Non recedunt ab hac scriptura Pall. nostri. Fulvius tamen non er. V. sinus prodit in suis reperit; quid finis quod non displicuit Gulielmo.
6. Intelligemus, &c. sic dicemus, &c. appellabimus.] Hoc malim cum Pall. & nisi Suffridi Petrei nostri, quam retro vulgatum, intelligemus, &c. sic dicemus, &c. appellabimus; neque aliter edidit Victorius; sed non invenit qui sequerentur.
7. Huic artificio materiam subjicere, &c.] Græc. huic arti, & concinnum Gulielmo vitum.

tivo, iudiciali. *Demonstrativum* est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, aut vituperationem. *Deliberativum* est quod positum in disceptatione, & consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. *Judiciale* est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem, & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoribus, & facultas in hac materia tripartita verari existimanda est. Nam Hermagoras quidem, nec, quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris materiam in causam, & in quaestionem dividat. *Causam* esse dicit rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam, nam treis ei parteis, quas antè diximus, supponimus, iudiciale, deliberativam, demonstrativam. *Quaestionem* autem eam appellat, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Equid sit bonum præter honestatem, Verine sint sensus, Quæ sit mundi forma, Quæ solis magnitudo, quas quaestiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnem intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumta intelligimus, eas, sicut aliquas parvas res, oratori attribuerem, magna amentia videtur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & non, quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. nunc vero ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concesserit. Neque eò dico, quod ejus ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta videatur, (nam satis in ea videtur & ex antiquis artibus ingeniosè & diligenter electas res collocaisse, & non nihil ipse quoque novi protulisse) verum oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum *ex arte dicere*, quod eum minime potuisset, omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetorice videatur ea, quam Aristoteli vitam esse diximus, (1) Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. *Inventio*, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. *Dispositio*, est rerum inventarum in ordinem distributio. *Elocutio*, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem accommodatio. *Memoria*, est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. *Pronuntiatio*, est ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. (2) Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes, quibus offendere possimus genus, & officium, & finem hujus artis, aliud in tempus differemus, nam & multorum verborum indigent, & non tantoperè ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjunctè agendum de materia ac partibus. (3) Quare inventio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur. (4) OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controversiam; aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quaestionem. Eam igitur quaestionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. *Constitutio*, est prima constructio causarum ex depulsionem intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut jure feci. Cum facti controversia est,

quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio conjecturalis appellatur. Cum autem *nominis*, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva nominatur. Cum vero, qualis sit res, quaeritur, quia & de vi, & de genere negotii controversia est, constitutio *generalis* vocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oportet, *translativa* dicitur constitutio: quia actio, translationis, & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est, nam in quam non incidit, in ea nihil esse poterit controversiæ, quare eam ne causam quidem convenit putari. (5) Ac facti quidem controversia, in omnia tempora potest distribui, nam quid factum sit, potest quaeri, hoc modo: Occiderintne Ajacem Ulysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Karthaginem reliquerimus incolmum, num quid sit incommodi ad rem publicam perventurum. (6) *Nominis controversia* est, cum de facto convenit, & quaeritur, id quod factum est, quo nomine appelletur, quo in genere, necesse est idè nominis esse controversiam, (7) non quod de re ipsa non conveniat) non quod de facto non constet, sed quod id, quod factum sit, aliud ali videatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujusmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter describenda: ut, si quis sacrum ex privato surripuerit, utrum *fur*, an *sacrilegus* sit iudicandus, nam id, cum quaeritur, necesse erit definire utrumque, quid sit *fur*, quid *sacrilegus*, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adversarij dicunt. (8) Generis est controversia, cum & quid factum sit, convenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat: & tamen, quantum, & cujusmodi, & omnino quale sit, quaeritur; hoc modo: Justum, an injustum: utile, an inutile, & omnia, in quibus, quale sit id quod factum est, quaeritur, sine ulla nominis controversia. Hujus generi Hermagoras parteis quatuor supponit, deliberativam, demonstrativam, iudiciale, negotialem, quod ejus, ut nos putamus, non mediocriter peccatum reprehendendum videtur: 4 verum brevi, ne, si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum puremur; aut si diutius in hoc constituerimus, moram, atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio, genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. EADÈM enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum, nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstrativum, & deliberativum. Nullum dicere causæ esse genus, eum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, 5 amentia est. Unam autem iudiciale solum esse qui potest, cum deliberatio & demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint & ab iudicali genere plurimum distendant & suam quæque finem habeat quod referri debeat? relinquatur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, demonstratio, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quod si generis causæ partes non possunt rectè putari, multo minus rectè partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ, constitutio est omnis, non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Sed demonstratio & deliberatio, generis causæ partes non possunt

1. Ex antiquis artibus. Codex Fabr. antiquissima artibus. fortasse inquit Gulielmus, antiqui sine arte scribitur.

2. Cæperim modò. Tolanus, modalis, sed quis probet?

3. Non quod de re ipsa, non inventarij. Hæc unicus circumscripsit, tanquam si quis, esse Pal. hoc, habebat, quod de re ipsa non invenit, si sine

priori non.

4. Utamur dicitur. Haud aliter quoque Pall. nostri citaque non est mutandum in *hæreticis*.

5. Amentia est. Liber Suetidii, summa amentia est.

funt recte putari, quod ipsa sunt genera, multo igitur minus recte parte ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, & ipsa, & pars constitutionis ejus qualibet, intentionis depulso est: quae intentionis depulso non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quae intentionis depulso non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars ejus, intentionis depulso est: deliberatio, & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi, intentionis esse depulsionem. Placet igitur oportet, demonstrationem & deliberationem nec esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, si constitutionem; primam causae, accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem, nam cum eadem omnia incommoda sequentur. Deinde conjecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalis esse, & definitiva. Rursum nec definitiva causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere & definitiva esse, & translativa. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere: ideo quod unaquaeque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur: altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & translativam solet habere constitutionem, & unam aliquando, & plures nonnunquam, ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet vis evenire. Genera igitur, aut antediximus, haec causarum putanda sunt, non partes alicujus constitutionis. Haec ergo constitutio, quam generalem nominamus, partem nobis videtur duas habere, jurisdictionalem, & negotialem. Jurisdictionalis est, in qua aequi & iniqui natura, aut praemii, aut poenae ratio quaeritur. Negotialis est, in qua, quid juris ex civili more, & aequitate sit, consideratur: cui diligentia praesertim apud nos *jurisconsulti* existimantur. Ac jurisdictionalis quidem ipsa in duas distribuitur partes absolutam, & assumptivam. Absoluta est, quae ipsa in se continet juris, & injuriae quaestionem. Assumptiva est, quae ipsa ex se nihil firmi dat ad reconvictionem: tunc autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quatuor, confessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. *Confessio* est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur, postulat, haec in duas partes dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa removetur, haec partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur, & tamen, ut agnoscat, postulat: quod genus peccato potest accidere. *Remotio criminis* est, cum id crimen, quod inferitur, ab se, & a sua culpa, vi, & potestate in alium reus remove conatur, id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transferetur, causa transfertur, cum aliena dicitur vi, & potestate factum. Factum autem, cum alius aut decessisse, aut potuisse facere dicitur. *Relatio criminis* est, cum ideo jure factum dicitur, quod alius ante injuria laesisset. Comparatio est, cum aliud & aliud factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dici esse commissum. (f) In quarta constitutione, quam *translativam* nominamus, ejus constitutionis est controversia,

chim aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quaeritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras *inventor* esse existimatur, non quia non usi sint ea veteres oratores saepe multi, sed quia non animadverterint 3 artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est) quam *invidia*, atque obrectatione quaedam impediti. (r) Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exempla autem ejusque generis tunc commodius exposituri videmur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus, nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causae statim poterit accommodari. (u) Constitutione causae reperitur statim placet considerare, utrum causa sit simplex, & an juncta: & si juncta erit, utrum sit ex pluribus quaestionibus juncta, an ex aliqua comparatione. *Simplex* est, quae absolutam in se continet unam quaestionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. *Complexa* ex pluribus quaestionibus; in qua plura quaeruntur, hoc pacto: Utrum Karthago diruatur, an Karthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur. *Ex comparatione*, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quaeritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedonia contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio; an teneatur in Italia, ut quam maximam contra Hannibalem copia sint. (x) Deinde considerandum est, in ratione, an in scripto sit controversia nam scripti controversia est ea, quae ex scriptiois genere nascitur. Ejus autem genera, quae sunt separata a constitutionibus, quinque sunt, nam cum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duae leges, aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas, aut plures res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inveniri: tum vis verbi quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quaeri. Quare primam genus, de scripto & sententia, secundum, ex contrariis verbis: tertium, ambiguum: quartum, ratiocinativum: quintum, definitivum nominamus. *Ratio* autem est, cum omnis quaestio non in scriptiois, sed in aliqua argumentatione consistit. (y) At tum consideratione generis causae, & cognita constitutione, cum, simplex, an conjuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controversiam, videris, deinceps erit videndum, quae quaestio, quae ratio, quae judicatio, quod firmamentum causa sit: quae omnia a constitutione proficiantur oportet. *Quaestio* est ea, quae ex confictione causarum gignitur controversia, hoc modo: Non jure fecisti: jure feci. Causarum autem haec est confictio, in qua constitutio constat, ex ea igitur nascitur controversia, quam quaestionem dicimus, hoc modo: Jurene fecerit. Ratio est ea, quae continet causam, quae si sublata sit, nihil in causa controversiae relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili, & per vulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dieat, Jure feci: illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem, qua sublata, omnis quoque controversia sublata sit. Ergo ejus causa ratio est, quod illa Agamemnonem occiderit. *Judicatio* est, quae ex infirmatione, & confirmatione rationis nascitur controversia, nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulo ante exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At

D 5 non,

1. In qua aequi & iniqui natura. Sic respondentur censur. Guelmii, ex libris omnibus Sullardi nostri 3 quibus responderet Pal. sec. ceteri, aequi & reus, quomodo antea vulgati.

2. Aliquod factum rectum aut utile contenditur. Pal. sec. aliquid rectum aut utile conceditur. Fabr. cum aliquod alium factum rectum, liber Toliaus.

cum alieno aliquid factum rectum, &c. quod amplectebatur Guelmii.

3. An scriptor eam superior. Videntur esse ab aliquo librario correcti habent, nihil sententiae deserunt.

4. An juncta: & si juncta. Ita erat in Palli omnibus, & Grev. vulgata enim *anconjuncta*, & si conjuncta.

non, inquit adversarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controversia, quam iudicationem appellamus. ea est huiusmodi: Rectumne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum, est summa argumentatio defensoris, 1 & aptissima ad iudicationem: ut si velit Orestes dicere, ejusmodi animum matris suae fuisse in patrem suum, in seipsum, ac sorores, in regnum, in familiam generis, & familia, ut ab ea poenas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiantur: in conjecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse quaestionem, & iudicationem: ut factum est, factum non est: factumne sit. Quot autem in causa constitutiones, aut eorum partes erunt, totidem necesse erit quaestiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. (c) His omnibus in causa reperitis, tunc denique linguae partes totius causae constitutendae sunt. nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: ideo quod illa, quae prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & coherere cum causa, ex eis ducas oportet, quae post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea, quae ad iudicationem oportet inquiri, argumenta diligenter erunt artificie reposita; cura & cogitatione pertractata: tum denique ordinandae sunt ceterae partes orationis. (aa) Haec partes sex esse omnino nobis videntur: exordium, narratio, petitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. (bb) Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum in ratione exordii praecipua dabimus. (cc) **X O R D I U M**, est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliqua dictionem: quod eveniet, si cum benevolum, attentum, docilem fecerit. (dd) quare qui bene exordii causam volet, cum necesse est genus suae causae diligenter ante cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obcurum. **Honestum** causae genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. **Admirabile**, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. **Humile**, quod negligitur ab auditore, & non magno pere attendendum videtur. **Anceps**, in quo aut iudicatio dubia est: aut causa, & honestatis, & turpitudinis particeps: ut & benevolentiam pariat, & offensionem. **Obscurum**, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare quoniam tam diversa sunt genera causarum, exordii quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. (ee) Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, & insinuationem. (ff) **Principium**, est oratio perspicua, & protinus perficiens auditorem benevolum, aut docilem, aut attentum. **Insinuatio**, est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscure subiens auditoris animum. (gg) In admirabili genere causae, si non omnino infesti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit. sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam **AB INIURIS** si perspicua pax, & benevolentia petitur, non modo ea non invenitur, sed at getur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causae, contentionis tollendae causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causae, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordium d. est. sin autem patrem turpitudinis, & partem

honestatis habebit, benevolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata videatur. Cum autem erit honestum causae genus, vel praeteriri principium poterit, vel, si commodum fuerit, aut à narratione incipimus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostra dictionis: 1 sin uti principio placebit, benevolentiae partibus utendum est, ut id, quod est, augeatur. In obscuro causae genere, per principium docilem auditores efficere oportebit. (gg) Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oportet, dictum est: reliquum est, ut ostendatur, quibus quaeque res rationibus confici possit. **Benevolentia** quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab adversariorum, ab iudicum persona, 2 ab ipsa causa. **Ab nostra**, si de nostris factis, & officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspensiones injectas diluimus: si, quae incommoda acciderint, aut quae infens difficultates proferemus: si prece, & obsecratione humili, ac supplici utemur. **Ab adversariorum** autem, si eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium adducuntur, si quod eorum spurcè, superbè, crudeliter, 3 malitiose factum proferatur. In invidiam, si vis eorum, potentia, divitiarum, cognatio, pecuniarum proferatur, atque eorum usus arrogans, & intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quam causae suae confidere. In contemtionem adducuntur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium: & luxuriosum otium proferatur. **Ab auditorum persona** benevolentia capiabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gesta proferatur, ut ne qua assentatio nimia significetur: & si de his, quam honesta existimatio, quantaque eorum iudicii, & auctoritatis expectatio sit, ostendatur. **Ab ipsa rebus**, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum causam per contemtionem deprimemus. **Attentus** autem faciemus, si demonstrabimus, ea, quae dicturi erimus, magna, nova, incredibilia esse, aut ab omnibus, aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortalis, aut ad summam seipsum pertinere: & si pollicebitur, nos brevi nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. **Docilem** auditores faciemus, si aperte & breviter summam causae exponemus, hoc est, in quo consistat controversia, nam & cum docilem velis facere, simul attentum facias oportet. nam is maximè docilis est, qui attentissimè est paratus audire. (hh) Nunc insinuationes quemadmodum tractari conveniant, deinceps dicendum videtur. **Insinuatione** igitur utendum est, cum admirabile genus causae est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maximè: si aut inest in ipsa causa quaedam turpitudine, aut ab iis, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo, nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si causae turpitudine contrahet offensionem: aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quae probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus: deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quae indignantur adversarii, tibi quoque indignam videri: deinde, cum lenieris eum, qui audiet, demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam

1. Et aptissima ad iudicationem. Pal. lec. & Grev. à manu principis, aptissima, non male.

2. Sin uti principio placebit. Vulgata, vel si uti principio. Id iterum restituit in Pal. habebat praeterea Grev. in eadem uti. Sup. ex in auctoribus ut dom. inf. substituit, vel si uti principio. cum quibus d. dicit: G. p. 1. in eodem.

3. Ab ipsa causa. Legebatur antea, ab ipsa re, sed procer Pall. in quorum lacundo alterum exhibebat: nam pr. & tota, ab causa, sine pronominis, quod tamen in editione Victorii.

4. Malitiose factum proferatur. Grev. ostendatur, placuitque Gallicienis, sed aut pro vulgata Pall. tres.

de adversariis esse dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque aperte ladas eos, qui diliguntur, & tamen id obicere faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquod iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam: deinde eandem, aut consimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in praesentia demonstrare. Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognita; oportet aut de eo, quod adversarii sibi firmissimum putarint, & maxime il qui audierint, probant, primum te dicturum polliceri, aut ab adversarii dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperim dixerit: aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas. cum admiratione. Nam auditor cum eum, quem adversarii perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo contra dicere paratum, plerumque se potius temere assensisse, quam illum sine causa confidere arbitratur. 1 Sin auditoris studium defatigatio abalienavit à causa, te brevius quam paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri; non imitaturum adversarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re nova, aut rideula incipere: aut ex tempore quae nata sit; quod genus, strepitum, 2 acclamationem: aut jam parata; quae vela pologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimeri jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim in incommodum est injicere. nam ut citi i fatias, & fastidium aut subamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renovatur. (ii) Ac separatim quidem, quae de principio, & insinuatione dicenda videbantur, haec fere sunt. Nunc quiddam breviter, & committitur de utroque praecipuum videtur. Exordium, sententiarum, & gravitatis plurimum debet habere & omnino omnia, quae pertinent ad dignitatem, in se continere, propterea quod id optime faciendum est, quod oratore auditori maxime commendari: splendorem, & festivitatis, & concinnitatis minimum, propterea quod ex his suspicio quaedam apparatus atque artificiosa diligentia nascitur: quae maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. (kk) Vicia vero haec sunt certissima exordiorum, quae summo opere vitare oportebit: vulgare, commune, commutabile, longum, separatim, translatum, contra praecipua. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut convenire videatur. Commune est, quod nihil minus in hanc, quam in contrariam partem causae, potest convertere. Commutabile est, quod ab adversario potest, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis, aut sententiis, ultra quam satis est producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quam causa genus postulat: ut si quis docilem faciat auditorem, eum benivolentiam causa desiderat: aut si principio utatur, eum insinuationem res postulat. Contra praecipua est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis praecipua traduntur: hoc est, quod eum, qui audit, neque benivolentiam, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profectò nihil pejus est, ut contra sit, facti. Ac de exordio quidem satis dictum est. (ll) NARRATIO, est rerum gestarum, aut ut gestarum, expositio. (mm) Narrationum tria sunt genera. Unum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controversae continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminatio, aut simi-

litudinis, aut delectationis non aliena ab eo negotio, quod deagitur, aut amplificationis causa, interponitur. Tertium genus, est remotum à civilibus causis, quod delectationis causa, non inutili cum exercitatione, dicitur, & scribitur. Ejus partes sunt duae, quarum altera in negotiis, altera in personis maxime versatur. Ea, quae in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec veritas, nec verisimiles res continentur: ejusmodi est:

Angues ingentes alites, pueri jugo.

Historia, est gesta res, 3 ab aetate nostra memoria remota, quod genus, Appius indixit Karthaginiensibus bellum. Argumentum, est ficta res, quae tamen fieri potuit. Hujusmodi apud Terentium n.

Nam si postquam excessit ex ophelia, Sofia.

Illam autem narrationem, quae versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones, & animi percipi possint, hoc modo:

Venit ad me sepe clamitans, Quid ego dicitis?

Cur perdis adolescentem nobis? cur omni?

Cur potat? cur tu his rebus sumtum fugeris?

Vestitu nemo indulget, nimirum in pueris,

Nitium ipse durus est praeter aquamque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas, confecta ex rerum varietate, animorum distincta illudine, gravitate, lenitate, spe, meta, suspitione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortuna, commutatione, imperato incommodo, subita laetitia, jucundo exitu rerum. Verum haec ex his, quae postea de elocutione praecipientur, ornamenta sumentur. (nn) Nunc de narratione ea, quae causa continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. Brevis erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur, & si cujus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur. nam si pé satis est, quod factum sit, dicere; non ut enarres, quem admodum sit factum: & si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedatur: & si nullam in rem aliam transibitur: & si ita dicatur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modo id, quod obest, verum etiam id, quod nec obest, nec adjuvat, praeteribitur: & si semel unum quidque dicatur: & si non ab eo, in quo proxime desinit erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitas decipit, ut, cum se brevis putent esse, longissimi sint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, 4 non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quam necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad aedeis, puerum evocavi: respondit: quae sivi dominum: domi negavit esse. Hic, tametsi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, domi negavit esse, sit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitas imitatio, & non minus rerum non necessariorum, quam verborum multitudine superfedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponatur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gesta res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic considerandum erit, nequid perturbat, nequid contortè dicatur, ne quam in aliam rem transeat, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertinet, praeteratur: & omnino, quae praeservanda de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. nam

SAEPE

1. Sin auditoris studium defatigatio. Suffridi eod. aliquot. audit. animi specie resti. sed non relinquimus publicatam.

2. Acclamationem: aut jam parata. Guilhelmus praeferebat scripturam libri Grevemb. exclamationem: aut jam parata. adhaec ipse vulgare.

3. Ab aetate nostra memoria remota. Lambinus, memoria propter vitiositatem remota.

4. Non ut omnia, &c. Fabr. & Grey. haec ignorant. conspiciuntur raman & Pall. absque quibus, omnino item excernimasse.

SAEPES res parum est intellecta longitudine magis, quam obfcuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in praeceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quae solent apparere in veritate: si personarum dignitates servabuntur, si causa factorum existant, si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spatium satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostenditur: si res & ad eorum, qui agent, naturam, 1 & ad vulgi rursorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. (oo) Illud autem praeterea considerare oportebit, ne aut, cum obicit narratio, aut cum nihil proferitur, tunc interponatur: aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gesta expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membram oportebit partem rei gesta dispergere in causam, & ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulnere praesidio medicamentum sit & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab adversariis re exposita nostra nihil interest, iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil interest eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione superfedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus, nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod adversario prodest, dilucide & ornate exponitur, aut id quod ipsum adjuvat, obscure dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suae causae, contraria, quae praeteriri poterunt, praetereundo; quae illius erunt, leviter attingendo, sua diligenter, & enodate narrando (pp) Ac de narratione quidem satis dictum videtur, deinceps ad partitionem transeamus. REX HABITA in causa partitio, illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. (qq) Eius partes duae sunt, quarum utraque magnopere ad aperendam causam & constituendam pertinet controversiam. Una pars est, quae, quid cum adversariis conveniat, & quid in controversia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designat. 1 auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. (rr) Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quae partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, ostendit: haec debet illud, quod convenit, inclinare ad suae causae commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio, convegit mihi cum adversariis. Item contra, Interfectum esse à Clytaemnestra Agamemnonem, convenit, nam hic uterque & id posuit, quod conveniebat, & tamen suae causae commo-
 dum consuluit. Deinde, quid controversia sit, ponendum est in iudicationis expositione: quae quemadmodum inveniretur, ante dictum est. (ss) Quae autem partitio rerum distributam continet expositionem, haec habere debet breviter, absolutionem, paucitatem. Brevitas est, cum, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Haec in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, &

partibus causae, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quae incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur, in qua partitione videndum est, ne aut aliquid genus utile relinquatur, aut sero extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permixta cum partibus implicentur. Nam genus est, quod pluribus partibus amplectitur, ut animal. Pars est, quae subest generi, ut equus. Sed saepe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est. Thebani, aut Trojani genus. Haec ideo diligentius inducitur praescriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur; Ostendam, propter cupiditatem, & avaritiam, & adversariorum, omnia incommoda ad tempus pervenisse: is non intellexit, in partitione, exposito genere partem se generi admiscuisse. Nam genus est omnium nimirum libidinum, cupiditas: ejus autem generis sine dubio pars est avaritia. Hoc igitur vitandum est, ne, cujus genus posueris, 2 ejus secum aliquam sicut diversam ac dissimilem partem, ponas in eadem partitione. Quod si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causae erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causae dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quam satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam, adversarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse, nam fecisse ostendere satis est: Aut, cum in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione: id quod perarrare potest accidere. Ac sunt alia quoque praescepta partitionum, quae ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent: quae versantur in philosophia, ex quibus haec ipsa transfulimus, quae convenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inveniebamus. (tt) Atque his de partitione praesceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quaeque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur: & omnibus explicatis, peroratum sit; 3 hoc modo, ut nequid posterius praeter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commode senex in Andria, quae cognoscere libertum velit:

Ex pacto, & quanti vitam, & consilium meum

Cognosces, & quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primum nati vitam:

Natu in postquam excessit 4 ex ephobis, Sosis

Libertus vivendi sui potestas.

Deinde suum consilium: *Et nunc id operam do.* Post haec quid Sosis velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quamque partem primum accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas partes accedet, & omnibus absolutis, perorare. (uu) Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, praecipendum videtur. CONFIRMATIO est, per quam argumentando, nostrae causae fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit oratio. (xx) Hujus partis certa sunt praescepta, quae in singula causarum genera dividuntur. Verum tamen non incommo-

1. *Es ad vulgi rursorem.* Lambinus nobis obtrusit, vulgi morem in epre & praeter editos scriptoresque.

2. *Ejus secum aliquam, seu diversam, &c.* Haud aliter editus ab Victorio, priores enim tempore; eare publicati Venetiis c15 ecce xcvj. praefereunt, *ejus secum secuti aliquam diversam, &c.* Lambinus habet, *ejus secum diversam, &c.* quomodo & Pal. tert. nam pr. secus 1 secundus secum, &c. forte fuit initio; *resque aliquam diversam, &c.*

3. *Heumada, ut ne quid, &c. inferatur. Partitur.* Hae est lectio omnium Pall. item ead. ante Lambinum, qui transposuit priores duas voces; *ut ne quid, &c. inferatur.* Hae modo partitur, &c. laudarem si usus fuisset duce aliquo libro veteri.

4. *Ex ephobis Sosis. Deinde suam.* Est à Pall. nostris, neque secus editio Rob. Stephani anni c15 15 xlvj. aliae adjecterant: *Sosis, Libertus vivendi sui potestas.*

commodum videtur, quandam silvam, atque materiam universam autem permistam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere, quemadmodum unumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. (yy) omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum, (zz) Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. *Nomen* est, quod unicuique i personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. *Naturam* ipsam definire difficile est: parteis autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. hæc autem partim divino partim mortali in genere versantur. mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile, an muliebre sit: & in natione, patria, cognatione, ætate, Natione, Grajus, an Barbarus: Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius: Cognatione, quibus majoribus, quibus consanguineis: Ætate, puer, an adolescens; natu grandior, an senex. Præterea commoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, aut z corpori, hoc modo: Valens, an imbecillius: longus, an brevis: formosus, an deformis: velox an tardus sit, acutus an hebetior: memor, an obli-viosus: comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ à natura data animo & corpori considerata-buntur, in natura considerata sunt. nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posteriorum dicendum est. In *vultu* considerare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos videns præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quaestu, artificio sit occupatus: quo modo rem familiarem administrat, qua consuetudine domestica sit. In *fortuna* quaeritur, servus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: privatus, an cum potestate: si cum potestate: iure an iniuria: felix, clarus, an contra: qualeis liberos habeat. Ac si de non vivo quaeritur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. *Habitus* autem appellamus, animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem non natura datam, sed studio industriaque partam. *Affectio*, est animi, aut corporis ex tempore, aliqua de causa, commutatio, ut læritia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem repertiuntur. *Studium* autem, est animi assidua, & vehemens, ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiæ, poëtices, geometriæ, litterarum. *Consilium*, est, aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio. *Facta* autem, & *casus*, & *orationes* tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciet, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid facturus sit, quid ipsi casurus sit, qua sit usus oratione. Ac, personis quidem hæc videntur esse attributa. (aaa) Negotiis autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim gestum negotiorum consequuntur. (bbb) *Continentia* cum iplo negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab eo possunt separari. Ex his prima est

brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patris proditio. Deinde causa ejus summæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, quaeritur: Deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium. Deinde, in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde, quid postea factum sit. (ccc) In *gestione* autem negotii, qui locus secundus erat de iis, quæ negotiis attributa sunt, quaeritur locus, tempus, modus, occasio, facultas. *Locus* consideratur in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem oportunitas quaeritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: sacer, an profanus: publicus, an privatus: alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, aut fuerit. *Tempus* autem est, id quo nunc utimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quadam æternitatis cum alicujus 3 annui, mensuræ, diurni, nocturnive spatii certa significatione. In hoc & quæ præterierunt, considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum 4 reponantur: & quæ jam diu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, verè tradita esse, quod eorum monumenta certa in litteris existunt: & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: & item quæ insent in præsentia, & quæ maxime fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, & quid ferius futurum sit. Et item communiter in tempore perspicendo *longinquitas* ejus est consideranda. nam sæpe oportet commeteri cum tempore negotium, & videre 5 potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horum. *Occasio* autem, est pars temporis, habens in se alicujus rei idoneam faciedi opportunitatem, quare cum tempore hoc differat, nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur: verum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad spatium temporis, faciendi quadam opportunitas intelligitur ad-juncta. quare cum genere idem sit, sit aliud, quod parte quadam & specie, ut diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, commune, singulare. *Publicum* est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. *Commune*, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus. *Singulare* autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accide-re, ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus. *Modus* autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quaeritur. ejus partes sunt, prudentia & imprudentia. *Prudentia* autem ratio quaeritur ex iis, quæ clam palam, vi, persuasione fecerit. *Imprudentia* autem in purgationem confertur, cujus partes sunt inscientia, casus, necessitas: & in affectionem animi, hoc est molestiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in simili genere versantur. *Facultates* sunt, aut quibus facilius sit, aut sine quibus aliquid confici non potest. *Adjunctum* autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contra-

1. *Persona datus* (Græc.) Græc. & Pal. sec. ter. *tribuitur*, pr. & editio vetustior, *attribuitur*.
2. *Corpori, hoc modo* (Græc.) *tardus sit* acutus (Græc.) Lamb. interpunxit, *corpore*, *corpore hoc modo* (Græc.) *tardus sit animo acutus* (Græc.) non male, si auctorem haberet hujus additionis; nam mss. nostri, aut antiquius cussant pro vulgata.
3. *Anni, mensuris* (Græc.) Pal. pr. à manu secunda, Græc. item duo antiquissimi quos excussit Suffridus Petrejus, *mensuram*, quod ipsum Ciceroni restituendum erit, si admittimus arbitrum Præcianum; qui

consultatur sine fere libri 2.

4. *Reponatur* (Græc.) *quæ jam diu gesta* (Græc.) Lamb. heic & tempora mutat, & verba interfert, sed nullo suffragante membranaceo vetere, ideoque qui sequatur, erit ferreæ frontis?

5. *Perspicitur* (Græc.) *in ea transigi tempore* (Græc.) Gulielmus, quod Grævanb. non agnosceret, imbat præterea deletum verbum *tempore*, & copiosa quidem Ciceronis omnia; at non supervacua, verum quei admittam mra conjectanea?

contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & eventus, *Majus*, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, sicut ex figura corporis, consideratur. *Simile* autem ex specie comparabili; comparabile autem ex conferenda, atque assimilanda natura judicatur. *Contrarium* est, quod positum in genere diverso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, vitæ mors. *Disparatum* autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo, sapere & non sapere. *Genus* est, quod parteis aliquas amplectitur, ut cupiditas. *Pars* est, quæ subest generi, ut amor, avaritia. *Eventus*, est alicujus exitus negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re evenit, eveniat, eventurumque sit. Quare hoc in genere, ut commodius, quid eventurum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est, hoc modo: *Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia*. Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, *consecutio*. In hac ex res quaruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conveniat: Deinde, ejus facti qui sint principes & inventores, qui denique auctoritates ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli: Deinde eorum ea de re, aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium: Deinde natura ejus evenire vulgo soleat, an insolenter ac raro: Postea homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueverint, & cetera, quæ factum a quodam similiter confestim, aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremo, attendendum est, num quæ res ex iis rebus quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberativo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res ex, quas commemoravimus, sunt attributæ, Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, sumetur, aut *probabilis*, aut *necessaria* debet esse. Etenim, ut breviter describamus; argumentatio videtur esse inventum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessario demonstrans. *Necessario* demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. *Complexio* est, in qua, utrum concesseris, reprehenditur, ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris? Si probus, cur accusas? *Enumeratio* est, in qua, pluribus rebus expolitis, & ceteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto: Necessesse est aut inimicitiarum causâ ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicujus amici gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum, nam *SINE CAUSA* maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitia fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius, alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors ejus pertinebat, relinquatur igitur, ut ab hoc non sit occisus. *Simplex* autem *conclusio* ex necessaria consecutione consistit, hoc modo: Si nos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquatur, ut id, quod dicitis, non modò non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, & ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, verum ipsa argumentatio

ex necessaria ratione consistat. *Probabile* autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, sive id falsum, est, sive verum. In eo genere, quod ferè solet fieri, *probabile* hujusmodi est: Si *MATER* est, diligit filium: Si *ATARSYS* est, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, hujusmodi sunt probabilia: Impiis apud inferos 2 pœnas esse præparatas: Eos, qui philosophia dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maximè spectatur. In contrariis, hoc modo: Nam Si *ISIS*, qui imprudens læterunt, ignoscere convenit; iis qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam Ut *LOEVS* sine portu, navibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse, in iis rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est condare. Hæc tum vera sunt, hoc pacto: Quoniam *ciatrix* est, fuit vulnus. Tum verisimilia, hoc modo: si multus erat in caicæis *pulsus*, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, (ut certas quasdam in parteis distribuamus,) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. *Signum* est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimoniis, & gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his sunt similia. *Credibile* est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non *LIBEROS* suos incolumeis, & beatos esse cupiat. *Judicatum* est, res assensione, aut auctoritate, aut iudicio alicujus, aut aliquorum comprobata. id tibus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. *Religiosum* est, quod jurati legibus iudicantur. *Commune* est, quod omnes vulgo probantur, & secuti sunt, hujusmodi: ut majoribus natu *assurgatur*, 3 ut supplicium misereatur. *Approbatum* est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: 4 velut Græchi patris factum, quem populus Rom. ob id, quod insciente collega in cenura nihil egisset, post censuram consulem fecit. *Comparabile* autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet, Ejus parteis sunt imago, collatio, exemplum, imago, est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. *Collatio*, est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. *Exemplum* est, quod rem auctoritate, aut casu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscuntur. *Actio* quidè confirmationis ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonstratus est. *Quædam* autem autem quæ constitutio, & pars constitutionis, & omnis controversia, sive in ratione, sive in scripto versetur, tractari debeat, & quæ in qualique argumentatione conveniant, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus, 4 In præsentia tantummodò numeros, & modos, & parteis argumentandi confuse, & permixtè dispersimus, post 5 discretè & electè in genus quodque causæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus. Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inventum exorari, & certas in parteis distinguere & suavissimum est, & sum-

1. *De ne confirmatio modum.* Lambinus assererat legendum ex veteri infirmatis, quod in nullo est nostrorum, neque meminerunt alii ceteros.

2. *Potest esse preparatus.* Græc. *paratus*; sequiturque Gualterius aliterum rexit in Pall. omnibus editionibusque exolecis.

3. *De supplicium misereatur.* Pal. *pr. supplicium*. Græc. *supplicium*. *Id est* 206. editio prima *supplicium*.

4. *Veluti Græchi patris factum Græc.* Pal. primus præmittit; velut

græci factum est a populo Rom. approbatum, quod occidit fratrem, cum illa de illam ab eo Curatorem hostem diceret, & velut Græchi. elegans clausula, & sine dubio auctoris genuina germana; dummodo græci illud reformetur in *Horatii*; debet, in *deserere*, historia notissima est.

5. *In præsentia.* Pal. *sec. in præsentiam*. Græc. *in præsentia*.

6. *Discretè & electè.* Et ab Eliano Victorio, neque aliter editio veteri. *receptor, descripte*, quod in Pall. tribus 4 prius tamèn erat in Græc. vocabantur.

summè necessarium, & ab artis scriptoribus maximè neglectum, quare & de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum est, ut ad inventionem 2. argumenti, absolutio quoque argumentandi adungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non solum rei magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas. OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. *Inductio*, est oratio, quæ rebus non dubijs caprat assensionem ejus, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum Æschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasia locutam: *Dic mihi*, quæso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit, quod si vestem, & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tumne, an illius malis? Illius verò, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quam tu habes, 3. utrumne tum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quam tuus est, tumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid si fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illius, inquit, meliorem scilicet. Quid si uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam uterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maximè vis. Quare, nisi hoc profeceritis, ut neque vir melior, neque foemina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitur esse, multo maximè requiretis, ut & tu 4. maritus sis quam optima, & hæc quam optimo viro nupta sit. Hic cum rebus non dubijs esset assensum, factam est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur; si quis separatim quæreret: id pro certo, propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quod nihil ipse asserere ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primum, ut illud quod inducimus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi. nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum non oportebit: Deinde illud, cujus confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias, antè induxerimus. nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus causa illud concedi primum voluerimus. deinde non intelligat, quod spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum perenturæ. Nam qui videt, si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessario concedendam. plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare rationis rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur

oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedatur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam TACITURNITAS imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars ex similitudine constat una, pluribusve: Altera ex eo, quod concedi videtur, cujus causa similitudines adhibita sunt: Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis alicui videbitur dilucide demonstratum, nisi quod ex civili causarum genere exemplum subjecerimus: videtur hujusmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat: aut aliter hoc in sermone atque in dicendo sit utendum: sed ut eorum voluntati satis fiat, qui, quod aliquo in loco videtur, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. ergo in hac causa, quæ apud Græcos est pervagata, quod Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, non tradidit, & cum paucis ipse dies contra legem, exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si iudices, id, quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, adscribat legem, & addat exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QVIS REIP, CAUSA EXERCITVM NON TRADIDERIT, patiemini? non opinor. Quod si vosmet ipsi, quod à vestra religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, injussu populi, ad legem adscribi jubeatis, populus Thebanus id patierne fieri? profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, rectumne vobis videtur? Novi vestram intelligentiam, non potest ita videri, iudices. Quod si litteris corrigi neque ab alio neque à vobis scriptoris voluntas potest; videte ne multo indignius sit, id re, & iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam consideremus. Ratiocinatio, est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se vi, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, cum idem usu discendi sequerentur; paullulum in præcipiendi ratione discesserunt. Nam partim quinque ejus partes esse dixerunt, partim non plus, quam in treis partibus posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non inconmodum videtur cum utroque ratione exponere. nam & brevis est, & non ejusmodi, ut alteri proflus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur. Qui putant in quinque distribui partes oportere, ajunt primum convenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: MELIVS accurantur, quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis & quam copiosissimis verbis approbati putat oportere, hoc modo: DOMVS ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatus, quam ea, quæ temerè, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia, & temeritate ali-

cujus

1. Nihil in hoc loco dicendum est. Sic Pal. tert. prius eum nobis de in hoc loco dicendum visum est, quod in ceteris Pall. sed non uno modo in Grex. extans nobis in hoc loco videtur dicendum. quæ varietas arguet falsitatem vulgata.

2. Arg. absolutio quoque argumentandi adungeretur. Pal. fec. præceptio quoque arg. absolutio primus argumentandi absolutio adungeretur. omnia voce argumenti, quemadmodum item est in editione principio, præterquam quod admittit quoque, ac tert. solum habet in præceptio argumentandi

admix. Grex. argumenti absolutio adungeretur.

3. Viramne tuam ans &c. Pal. pr. non agnoscit utrum, habetque utrum an illius malis? tert. verò adhuc omittit: quomodo edidit Lambinus, ac etiam sec. nollet, hæc omnia concepit: utrumne tuam an illius malis? Respondit illi ut verò. Quid si vestrum &c. malis? Illius, inquit, Ages. si loquitur illa &c. quæ tere præposuerim vulgatis.

4. Maritus si quam optima. Vulgata adtexuit mulieris: sed id vocatur non comparet in ullo Palatinorum.

cujus administratur. Eadem navigii ratio est, nam navis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transferantur rationationis, tertia in parte ajunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: **Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, administratur.** Hujus assumptionis quarto in loco aliam potè inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quendam ordinem servant, & annuæ commutationes, non modò quædam ex necessitate semper eodem modo fiunt: verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodata, & diuturnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re unquam mutatae quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrati. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit breviter propositionem, & assumptionem, id adjungit, quod ex his conficitur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius administratur quam omnis mundus: consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse dicunt, si non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt, negant enim, neque à propositione, neque ab assumptione approbationem eorum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerant, propositionem, & approbationem, sibi unam partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur, quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partibus distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti, maxime secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates, & Socratici tractaverunt: sic hoc, quod per rationationem expolitur, summè est ab Aristotele, atque à Peripateticis, & Theophrasto frequentatum. Deinde à rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temerè secuti putemur: & breviter dicendum, ne in hujusmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quædam in argumentatione satis est uti propositione, & non oportet adjungere approbationem propositioni: quædam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio: separatim quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adjungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adjungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione: & quædam, in qua nihil valet absque approbatione: ut ostendimus, separata est igitur à propositione approbatio. Ostendimus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eò quod constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea est hujusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ fa-

cta est, ego Athenis eo die fui, interesse in eadè non potui. Hoc quia perspicue verum est, nihil attinet approbati. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die, hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, complexio consequetur, igitur in eadè interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione, nam esse quædam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuius facile perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatim esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus, quàm tripartitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quoque approbationem separatam esse ab assumptione, nam si quædam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adjungere approbationem assumptioni: quædam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adjuncta sit approbatio: separatim quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio non indiget approbationis: quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, ut ostendimus, separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendimus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: **Quæ perspicuam omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis, ea est hujusmodi:** Si oportet sapere, dare operam philosophiæ convenit. Hoc propositio indiget approbationis, non enim perspicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc: Oportet autem sapere. Hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbati. Quare statim concludenda est argumentatio: igitur dare operam philosophiæ convenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget, nam quædam indigere perspicuum est, separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quàm tripartitam argumentationem. Atque ex his illud jam perspicuum est, esse quædam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indigeat approbationis, hujusmodi, (ut certum quiddam, & breve, exempli causa, ponamus:) si summopere sapientia petenda est: summopere stultitia vitanda est, summo autem opere sapientia petenda est: summo igitur opere stultitia vitanda est. Hæc & assumptio, & propositio perspicua est, quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim suam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commodè partiti sunt illi, qui in quinque partibus distribuerunt argumentationem. Quinque sunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per rationationem tractatur: Propositio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet rationationis: Propositionis approbatio, per quam id, quod breviter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit: Assumptio, per quam id quod ex propositione ad ostendum pertinet, assumitur: Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur: Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partis, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controversia est. I Deunaguarque parte potest alicui videri posse, consistere. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus: horum, quæ dubia

1. De unaqueque parte partem, &c. posse consistere. Ita olim interpretati sunt; recedunt Pall. posteriores interdicere, potest, &c. argu-

mentationem posse consistere, sunt etiam qui quæque mutarunt in quæque.

bia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est hujusmodi: OMNES LEGES, iudices, ad commodum reip. referre oportet, & eas ex utilitate communi non ex scriptione, quæ in litteris est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atque utilitatem reip. proponerent: neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant: & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reip. quod 1. ex legibus omnes tempus optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges servari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari convenit: hoc est, quoniam reip. servimus, ex reipub. comodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, quoniam ejus causa est instituta: sic a legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod reip. conducatur, proficisci, quoniam ejus causa sunt comparata. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perscrutari; & legem, ut æquum est, ex utilitate reip. 2. considerare. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Cui rei magis Epaminonda Thebanorum imperatorem, quam victoriz Thebanorum, consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo cætius, aut antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debet. 4. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reip. salutis causa, id non ex reipub. salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri convenit, hic autem saluti reip. profuit, profecto non potest eodem facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumtio perspicua est: & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: JUDICES, 5. qui ex lege jurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini, quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam, quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quod si litteræ non existarent, magno pereat eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognoscere: nec tamen Epaminonda permitteremus, ne si extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo, quod apertiissime scriptum est, sed ex eo, quod sua causa convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quod si vos, iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, quid causa est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione præterita, quæ quadripartita, sic fiet argumentatio: QUI SÆPE NUMERO nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos,

quem iure accusare possimus. Ac primo quidem decipi incommodum est: iterum, stultum: tertio, turpe. Karthaginenses autem per se jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Ultraque approbatione præterita tripartita fit, hoc pacto: Aut metuamus Karthaginenses oportet, si incolumis eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus, ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam 6. posse complexione & oportere superferri, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex rationatione, quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est, peperit autem, hic satis esse dicunt proponere, & assumere: 7. quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur, & omnis rationatione concludenda esse: & illud vitium, quod illis displicet, magno opere vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexione inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam, aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumptionem hoc modo: Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri convenit, hic autem saluti reipub. profuit: profecto non potest eodem facto, & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus, Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur: necesse est. Id est hujusmodi: Si peperit, cum viro concubuit, peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur, Fecit igitur incestum: & concluseris argumentationem, & perspicuam fugeris complexione. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in brevibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutio uti. Si qui autem ex una quoque parte putabit constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. nam argumentatio nomine uno res duas significat, ideo, quod & inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, & ejus inventi artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid hujusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expolitio. nos autem de expolitiois partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem, Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est, quod si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod excogitatum esset, referret: nequaquam tantum & inter summos oratores, & medicos

E

diocres

1. Ex legibus omnes tempus. Vulgata resp. sed præter Pall. & Grevenb. imo & ead. præf. in quibus. unum tempus.
2. Considerate. Quid enim? Edici nuper, considerate quod hic fecit. Quid enim, quomodo nulli scripti quos Lambinus consuluit, nulli Palatinis nullus Guilielmus; sed nec conficitur in editione veterissima, imo ne quidem in Stephaniana anni XLIV.
3. Cui rei magis Epaminonda. R. recipit istud Lambinus, sed ex libro aliquo; sic ceteri Pall. sec. vulgo, Quid magis Epam.
4. Atque hoc quidem. Ceteri Lambinus. At hoc quidem. olim enst. Atque hoc idem. Pal. præ. At hoc quidem. se. Ad hoc quidem, quod ultimum placet. nam tert. luxuriantur, in quo? At per hoc quidem.
5. Qui ex lege jurati iudicatis legibus. Ceteri Lambinus. lege jurati.

si estis, legibus etc. inepto, præterque omnes libros.

6. Post complexione & oportere superferri. Illud & interpositi casu Pall. omnium. neque aliter etiam edicio Rob. Stephani. Victorios. posse complexione superferri oportet. Lambinus, oportere totum debet, ita scilicet sit, cum abitur a mss.

7. Quoniam perspicuum si quod conficiatur & complexionis etc. Habebimus quinque voces priores pro supervacuis, repetitis scilicet ex superiori clausula; quod ipsum adhuc magis deingunt libri nostri mss. in quibus, conficiatur. ex ratione quod si fiat, complexionis, etc. quæ omnia præcesserant, ut dixi.

8. Inter summos oratores & medicos etc. Verbum oratores, abest Pall. omnium & Grevenb. videtur tamen necessarium.

diocreis interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit, nam omnibus in rebus SIMILITUDO est fœtietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitionis expolire: sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamur, aut in quolibet exemplo de iis, quæ propo- sita sunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile factu sit. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis di- scum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, à aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis, & obscuris, de quibus certum est arti- ficium constitutum. Verum illa 2 nobis abhorre- re ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum pu- tamus, ea nos commodius, quam ceteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitis & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reli- qua pergemus. REPREHENSIO est, per quam argumen- tando adversario:um confirmatio diluitur, aut infirmatur, 2 aut allevatur. Hæc fonte inventionis eodem ute- tur, quo utitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex lo- cis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis in- firmari, nihil enim considerandum est in his omnibus in- ventionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attribu- tum est. Quare inventionem, & argumentationum expo- sitionem ex illis, quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verum tamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumta sunt, non conceditur aliquid unum, plurave: aut, his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsam argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non con- ceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse ejusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut om- nino judicium improbat: aut, quod signum esse ad- versarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse: aut si comple- xio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumit- tur ad argumentandum, sive pro probabili, sive pro neces- sario, necesse est sumatur ex his locis ut antè ostendimus. Quod pro credibili sumtum erit, id infirmabitur, si aut per- spicue falsum erit, hoc modo: Nemo est, qui non pecu- niam, quam sapientiam, malit, aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Qvis est, qui non officii cupidior sit, quam pecunie? Aut erit omnino in- credibile, ut si quis, quem constat esse avarum, dicat alicuius mediocrius officii causa, se maximam pecuniam negle- xisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu evenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus deflexus est, in eo eodem facta esse oportet. In loco celebri

homo occidi qui potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omni- no negatur: ut Curius pro Fulvio: Nemo potest uno ass. flu- neq. prateriens in amorem incidere. Quod autem pro signo su- metur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabi- tur. Nam in signo, primum verum esse ostendi oportet: Deinde ejus esse rei signum proprium, quæ de re agitur, ut cruorem cadis; Deinde factum esse quod non oportue- rit: aut non factum, quod oportuerit: Postremo scisse eum, de qua quaritur, ejus rei legem & consuetudinem, nam ex res sunt signo attributa: quas diligentius, ape- riemus, cum separatim de ipsa conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut à se potius, quam ab adversariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conveniet simile id negare esse, quod conferetur 3 ei, quicum conferetur. id fieri poterit, si demonstrabitur di- versum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, lo- co, persona, opinione: ac si, quo in numero istud, quod similitudinem asseretur; & quo in loco hoc genus, cuius causa asseretur, haberi conveniat, ostendatur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur, ex quo docebimus, a- liud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum com- parabitur, existimari oportere. Hujus facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductio- nem tractatur, erit reprehendenda. Si judicatum aliquid inferetur, 4 quoniam id ex his locis maxime firmatur: laude eorum, qui judicarent: similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum est, commemoran- do non modo non esse reprehensum judicium, sed ab om- nibus approbatum: & demonstrando, difficile, & ma- jus fuisse id judicatum, quod asseratur, quam id, quod in- stet: ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittit, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, 5 quo de agatur, pertineat id, quod judicatum sit: & videndum est, ne ea res profera- tur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui judicavit, judicium fieri videatur. Oportet autem animadvertere, ne cum ali- ter multa sint judicata, solitariam aliquid, aut rarum ju- dicatum asseratur, nam his rebus auctoritas judicati maxi- me potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò sicuti necessaria inducuntur, ea si fortè imitabantur modò necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi: sic reprehenduntur. Primum complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nun- quam reprehenditur: sin falsa, duobus modis, aut con- versione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo:

Nam si veretur, quid non accusis, qui est probus?

Si inverecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accusis, qui id 6 parvo auditu asserit?

Hic si vereri dixeris, sive non vereri, 7 concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conversione sic re- prehenderetur: Inimè verò accusandus est. Nam si veretur, accusis: non enim parvi auditu asserit. Sin inverecun- dum animi ingenium possidet, tamen accusis, non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehenditur: Verum si veretur, accusatione tua corre- ctus, ab errato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si

1. Nobis abhorre- re ab usu oratorio videntur.] Veterum impressio, nobis ab usum oratorio videntur.] P. Victorius, levari: Pall. nostri ut & editi anti- quior allevari.

2. Et qui non conferatur.] Si. Pall. ac Grevenb. et cui conferatur, quod malebat Goltzius.

4. Quoniam id ex his locis maxime firmatur.] Revocavi hic ex libris,

temere omissum à neotericis, certè à Lambinianis.

5. Quo de agatur.] Lambini hanc conjecturam adprobat Palatinus. sec. vulgata enim quod agatur.

6. Parvo auditu asserit.] Ita etiam nostri, sed non omnes: nam tert. existimari edit. Victor. existimari: ut & mox existimari, uterque.

7. Concludendum hoc putat.] Primum euss & Pall. concludendum hoc pu- tat: nisi quod sec. emendandum hic putat.

aut prateritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit; quare non honeste possumus concedere. Prateritum quiddam in ejusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut, si horum nihil est, furti pueris necesse est, sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo furti pueris. Hoc commodè reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, i. cuius præda sectio non venierit: quo ilato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inducendum, quod prateritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehenditur, si aut contra aliquid dicatur: hoc est, si, exempli causa, ut in eodem venierit, poterit ostendi hereditate venisse, aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut si quis, cum dixerint adversarii; Aut infidias facere voluisti, aut amico morem gelisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gelisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessarium cum eo, quod antecessit, coherere, nam hoc quidem, si spiritum ducit, vivit: si dies est, lucet: ejusmodi est, ut cum priore necessarium posterius coherere videatur. Hoc autem, si mater est, diligit: si aliquando peccavit, numquam corrigetur: sic convenit reprehendit, ut demonstretur non necessarium priore posterius coherere. Hoc genus, & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio majorem quandam vim continet, & latius patet, quam hic exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & 2 magna atque ardua cogitationis indigeat, quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc præceptionibus rhetorum ad usum oratorum contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex his, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Quum autem, his concessis, complexio ex his non conficitur: hæc erunt consideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contra que eum quis velit hac argumentatione uti: Si venisses ad exercitum, à tribunis militaribus visus esses, non es autem ab his visus, non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem, & a summatione, complexio est infirmanda, aliud enim, quam coquebatur, illatum est. At nunc quidem, quo facilius res cognosceretur, perspicuo, & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe oblectus posuimus vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquid pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si adversarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare: demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumserit, confici complexio nem, ad hunc modum: Si pecunia indigetis, pecunia non habetis, si pecuniam non habetis, pauperes estis, Indigetis autem pecunia, mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis, pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cum dicebas, si indigetis pecunia, pecunia non habetis: hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: & idcirco concedebam, Cum autem hoc simebas, Indigetis autem pecunia: il-

lud accipiebam, Vultis autem pecunie plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis, conficeretur autem si tibi primo quoque hoc concessissem, Qui pecuniam majorem velle habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem obitum putant, quid concesseris, & idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione intetur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis, post assunt, Ad illum autem hereditas veniebat, deinde infertur, Ille igitur occidit, id ex his, quæ sumserant, non conficitur. Quare observare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis, visum his de causis ostenditur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leve, si remotum, 3 si mala definitio, si controversum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si adversum. Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit, Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab adversariis, quam à nobis facit, hoc modo: Idcirco judices, quia veram causam habebam, brevi peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis, se judices, non commisisset? Leve est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: 4 aut si perspicue rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo:

*Cum se expetebant omnes florentissimo
Regis; reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo; sola ut restituum, paro.*

Remotum est, quod ultra quam satis est, petitur, hoc modo: Quod si non P. Scipio Corneliam filiam T. Gracchi collocasset, atque 5 ex ea duos Gracchos procreasset, tanta seditiones natæ non essent, quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Hujusmodi est illa quoque conquestio.

*Utinam no in nemore Pelio securibus
Cafa cecidisset abiogna ad terram trabes.*

Longius enim repetita est, quam res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est civis, nam hoc non magis seditiosus, quam ambitiosus, quam calumniatoris, quam alicujus improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, est pecuniam querenda intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, sic: Stultitia, est immensa gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam non ex omni genere, definita. Controversum est, in quo ad aliquid demonstrandum, dubia causa affertur, hoc modo:

*Eho tu, dii, quibus est postestas meus superum atq. inferum,
Pacem inter sese conciliant, conserunt concordiam.*

Perspicuum est, de quo non est controversia: ut, si quis, cum Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod augetur, in controversia est, ut, si quis, cum Ulysiem accuset, in hoc maxime commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo

E 2

fimo

1. Cuius præda sectio non venierit. Haud aliter editio prima, quam quod ipsi, venierit, sequentes venierit, usque ad Victorianam credo, ex quoque, venierit, quomodo item fere Pall. nostri nam præda sectio venierit, sic, ac tunc, item Grex. sectio venierit, quæ ultima habet quo se tueatur, consulantur tamen commentaria Fabii Victorini.

2. Maxe atque ardua cogitatione indigetis. Illud voluit Gulielmus ex Grevenbruchiano, nostri tamen accedunt vulgaris, cogitatione.

3. Si mala definitio. Pal. sec. tert. definitione. Suffridi nostri libri, si male definitum, quod verum ut existimem, reliqua periodi fere cogunt reponendum quo ex eis dem mox, cap. leg.

4. Aut si perspicue rem turpino. Sic. Syllabam si, addidi secutus fidem codicis Grevenb.

5. Ex ea dicit Gracchos. Monet ad etiam Grex. etiam legi dicitur antiquo videlicet modo.

mo virum fortissimum, Ajacem, necatum. *Terpe* est, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tempore, quo dicitur: aut illis, qui audiunt: aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. *Offensum* est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem laedit: ut, si quis apud equites Romanos, cupidos iudicandi; Cypionis legem iudicariam laudet. *Contrarium* est, quod contra ea dicitur, quae illi, qui audiunt, fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbem expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quam urbis diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. *Inconsonans* est, quod ab eodem de eadem re, diversè dicitur: ut, si quis, cum dixerit, qui *VIRTUTEM* habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene vivere: Aut se amico adesse propter benevolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se perventurum. *Adversum* est, quod ipsi causa aliqua ex parte officit, ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnandum milites adhortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars augmentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut, si, cum totum debet ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est. nam Eriphyle auro, viri vitam vendidit. Aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet: ut Amphion apud Euripidem, item apud Pacuvium: qui, vituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, si quis doctrinam ex alicujus docti vitii reprehendat. Aut, si qui, cum aliquem volet laudare; de felicitate ejus, non de virtute dicat. Aut, si qui rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alterius non faciat mentionem. 2. Aut si, cum de certa re quaeretur, de communi instituetur oratio: ut, si quis, cum aliqui delibent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstrat. Aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat. Aut si infirma: ut Plautus,

Arvicum castigare ob meritam noxiam,

Immunis est facinus, verum in aetate utile

Et conducibile: nam ego arvicum hodie meum

Concastigabo pro commissa noxia.

Aut eadem hoc modo: Maximum malum est avaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniae cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia. plurimae enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, aequè firma, aut firmitior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus 4 maxime versabitur, cum alicuius, quod contra dicatur, aequum esse concedimus, sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus: Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstramus esse honestum. Ac de reprehensione haec quidem existimavimus esse dicenda. 5. Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras degressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem degressionem ille putat oportere quandam inferri orationem, a causa, atque a iudica-

tione ipsa remotam, quae ad sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putari orationis, sequatur Hermagoras licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi praecipua a nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet, hanc partem in numero reponi, quod de causa degredi, nisi per locum communem displicet, quo de genere posterius esse dicendum. Laudes autem, & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus. *CONCLUSIO* est exitus, & determinatio totius orationis. haec habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse, & diffuse dictae, unum locum coguntur, & reminiscendi causa, unum sub aspectum subjiciuntur. Haec si semper eodem modo tractabitur, peripicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligitur, fin variè fiet, & hanc suspicionem, & fatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes 6 transire breviter argumentationes, tum autem id, quod difficilius est, dicere, quae quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus his dicturum, 7 & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab illis, qui audiunt, quaerere, quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: 8 Illud docuimus, illud planum fecimus. Ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse praeterea, quod debeat considerare. Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrariis conjungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere: Ita per brevem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegretur. Atque haec aliis actionibus quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo quidque loco dixeris, admoveas: tum vero personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quaerat a vobis, quid dubitatis, quod possitis dicere, cum vobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atque hic, item ut in nostra persona, licebit alias singillatim transire omnes argumentationes: alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret, quaerere, alias hac facere per comparationem suarum, & contrariorum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuerit oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent? nonne haec apud vos quaererentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commuae autem praecipuum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit *gravissimum*, & unumquodque quam brevissime trans-

curatur;

1. *Sperare enim aliquid commodi, &c.* Sic omnino Pal. sec. nam prima *speltare* tantum, quod erat in Grevenb. placebatque Gualtelino; non etiam mihi.

2. *Aut si rem de certa re, &c.* Periodum hanc, loco tanquam suo motam sic transposuerat Ianus Gualtelinus indicio Grevenb. membranarum. adfensor & ego, cum & eundem deprehenderim situm in Pall. prim. ac sec.

3. *Concastigabo pro commissa noxia. Aut eadem.* Ita rescriptimus secuti fidem Pall. & Grev. item editionum meliorum.

4. *Maximum versabitur.* Pall. illud volebant & editio vetus. recentiorum, quam etiam deleverit Grev.

5. *Deinceps nunc de conclusione ponemus.* Pal. tert. *conclusionem ponemus*, ut publicavit Lambinus, sed alterum restat in ceteris mss. prima vero editio praefert, *de conclusione dicemus*, ut fortean ultima illa vox ejici debeat tanquam adsciticia.

6. *Transire breviter argumentationes.* Placebat Lambino aliorum, *transigere*; sed contra exemplaria vetusta: neque ratio postulat.

7. *Ex reducere in memoriam.* Pal. sec. ac tert. *redducimus*, quod monerit vitium est.

8. *Illud docuimus, illud planum fecimus.* Sic Pal. pr. ac sec. neque ab hac editionum prima, nisi quod haberet, *illud docuimus, hoc planum fecimus*; *Docuimus hoc, illud planum fecimus*.

catúr; ut memoria, non oratio renovata videatur. Indignatio, est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem nam ex iis rebus, quæ personis, atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab *authoritate*, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Quis locus sumetur ex fortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responis, & similibus rebus, item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, ostenditur, an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pareis animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbißimum est. Tertius locus est, per quem querimus, quidnam sit *eventurum*, si idem ceteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos & multos ejusdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit eventurum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus, multos alacres *expectare*, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, ceteras res perperam constitutas, intellecta *veritate*, commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem *consulto*, & de industria factum esse demonstratur, & illud adiungitur, *VOLUNTARIO* maleficio veniam dari non oportere: imprudenti concedi nonnumquam convenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tatum, crudele, nefarium, *hyamicum* factum esse dicamus, i per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, & ab æquabili jure remotissima sit. Octavus locus est per quem demonstramus, non *vulgare*, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur, atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestis remotum esse, hæc erunt, quæ in parente, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicuntur: & deinceps si qua proferantur in majores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miseris, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos, in eos, qui neque laedere alium, nec se defendere poterunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violavit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus est, per quem, cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc, quo de quæstio est, *comparatur*: & ira per contentionem, quanto atrocius, & indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem orantia, quæ in negotio gerendo *agitur* sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum uniuscujusque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quam maxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est perinde illi videatur indignum, ac

si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, à quo *minime oportuerit* & à quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod *nehi* hoc primis acciderit, nec à *alicui* unquam usu eveniret. Tertiusdecimus locus est, si cum injuria *contumelia* juncta demonstratur, per quem locum in superbiam, & arrogantiam 3 odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut *ad suas res nostras* injurias referant; si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent; si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque & hostibus, ea, quæ nobis acciderint, indigna *videri* solere. Et indignatio quidem hæc ferè de locis gravissimè sumetur. Conquestio autem hujusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio, est oratio, auditorum misericordiam captans, in hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos FORTUNAE vis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur; qua oratione habita graviter & sententiosè, maxime dimittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur; cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordie, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc, quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque *deploratur* incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res *turpes*, & humiles, & illiberales proferuntur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis: quas passi, perpessurive sint. Quintus est, per quem omnia ante *oculos* singillatim incommoda ponuntur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa, quasi adfit, non verbis solum, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter *spem* in miseris demonstratur esse, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum esse, sed in summas miseras incidisse. Septimus, per quem *ad ipsos*, qui audiunt, similem casum convertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cum videant, recorderentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse *factum*, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit, hoc modo, Non affui, non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non extremum ejus spiritum excepi, Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit insepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad *mutas*, & experteis animi res refertur: ut, si ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dixerunt, vehementer commoveretur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis *sepeliendi*, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem *disjunctio* deploratur ab aliquo, cum diducaris ab eo, quicum libentissimè vixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, à quibus minime *conveniat*, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecimus, quos adjutores fore putaverimus, aut à qui-

E 3 bus

1. Per vim, per manum, &c.] Ferè adsentiar scripturæ Pal. sec. per vim, manum opulentam; neque abit tertius quam quod is, opulentam, habet tamen vulgata suam Venerem, quam non videtur affectus VVouventius notiter arrotatas forte rescribendum, maxime violentam.

2. Alicui unquam usu creavit.] Ita Pal. sec. ceteri & Grovendi, venter, quod maluit Gulielmus.

3. Odium concitatur.] Haud secus Pall. quippe Grev. & primo cuius incitatur, Lambini edito prior, edis concitatur.

bus indignum est; ut servis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo oratur modo illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debeat esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodum esse, & futurum, si quid acciderit, demonstramus, nam

saepe Virtus, & magnificentia, in qua gravitas, & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quam humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in confectione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor A pollonius, *LACRIMAM INHILCITIVS ARES CIT.* Sed quoniam & satis, ut videmus de omnibus partibus orationis diximus; & huius voluminis magnitudo longius processit; quae sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

M. TVLLII CICERONIS
R H E T O R I C O R U M,
SEU DE
I N V E N T I O N E R H E T O R I C A,
L I B E R S E C U N D U S.

Synopsis libri 2. de Inventione.

a ¶ Cur exemplis externis utatur, b ¶ Quibus de rebus superiore libro dixerit: & de quibus non dicturus sit.
c ¶ De JUDICIALI genere causarum, d & CONJECTURALI constitutione, e & quibus locis seu argumentationibus conjecturales controversia tractari possint, f Conjecturam omnem capi ex causa, persona, facto ipso. g Et causa conjecturam dupliciter sumi: ut si actor dicat, aliquid Impulsione, aut Rationatione, seu certo animi proposito factum esse. Quo in genere non tantum perveniat quod in veritate, sed & quod in opinione (tamen si opinio dupliciter fallat, vel quia res ejusmodi est, vel eventus desuit) sed & inquirat Causam, Fortitatem, facultatem, voluntatem. Contra defensor ac Reus Impulsionis & rationationis suspiciones aut negat, aut minuit. h Ex persona adversarii conjecturam capimus variè: nimirum ex ejus nomine & cognomine, ex ejus natura, vultu, fortuna, hâbitu animi vel corporis, studio, factu, casibus, rationibus. Contra Defensor ac Reus ex eisdem locis contrarias ducet. i Ex facto ipso conjecturas & suspiciones ducimus dupliciter. Primum ex ipso negotio separatim (quo in genere pervestigamus quae ante rem, quae rei adjuvata: quae post rem consecuta sunt confestim, aut ex intervallo) Deinde communiter ex ipso negotio & personis suspiciones ducimus: sed & questionibus, testimoniis, rumoribus: quod tria actor & reus simili via proceptorum, torquere solent ad suam commodum. k De NOMINIS controversia seu DEFINITIVA constitutione, l De ACTIONE seu TRANSLATIVA constitutione. m De GENERALI constitutione, cujus duae partes. n Negotialis quae in ipso negotio, juris civilis implicitam & absconditam habet controversiam. In hac quaeritur de iure natura: (cujus exempla Religio, pietas, gratia, vindictio, Observantia, Veritas) vel civilis, & consuetudine, huc civilis. Edictis, pactis, pari & aequo, iudicatis, o Judicialis, p Aequae vel Absoluta, in qua aequum, primum & poena non abscondit ut in negotiali (de quo nunc diximus) sed patentius & expeditius continetur. q vel Assumptiva cujus ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autem foris adjuvato argumento defenditur. r Huius quatuor partes, s Craminis comparatio, t Relatio, u Remotio, x Concessio, y Huius partes duae. z Purgatio (cujus partes Imprudentia, Casus, Necessitudo) aa Deprecatio, bb De PRÆMIIS & POENIS: cc De SCRIPTI controversia, dd Nasuntur autem ex ambiguo, ee ex scripto & sententia, ff Ex contrariis legibus, gg Ex Rationatione, hh Ex Definitione, ii ¶ De reliquis generibus causarum.

kk ¶ De genere DELIBERATIVO. ll De Honesto, per se expetendo seu virtute. mm Prudentia, (cujus partes Memoria, Intelligentia, Providentia) nn Iustitia, Nativa jus (Religio, Pietas, Gratia, Vindictio, Observantia, Veritas) Consuetudine (partes, Par, iudicatum) Lege jus oo Fortitudo (ejus partes Magnificentia, Fidentia, Patientia, Perseverantia) pp Temperantia (ejus partes Continentia, Clementia, Modestia) qq ¶ De Honesto cui utilitas adjuvata: quo in genere est Gloria, Dignitas, Amplitudo, Amicitia, rr De utilitate (Huius partes Incolumitas & Potentia) ss De Honesti & utilitatis attributis Necessitudine, tt & Afflictione, uu De genere DEMONSTRATIVO seu laude & vituperatione. Quod genus causa in genere tractari potest ex his locis qui personis sunt attributi: distribuitur autem, ex virtutibus Animi, Corporis, & Externis, uu ¶ De INVENTIONE prima & maxima parte Rhetoricae haec dicta sint.

ROTONDATAE quondam, cum florent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religiosissime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxin, qui tum longè ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & ceteras com-

plureis tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fanè religionem, remansit: & ut excellentem muliebris formae pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatae, qui cum muliebris in corpore pingendo plurimum aliis præstare se pe accepissent, libenter audierunt, i putaverunt enim, si, quo in genere plurimum posset, in eo magno opere elaborasset, egregium sibi opus

¶ Delevisse enim, si que, &c. Delevi pronomen cum, quod erat in huiusmodi, vulgatis, ita tamen ut non compareret in editione

principe, neque agnoscerent Pal. nostrum.

opus illo in sano relicto, neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illico quaesivit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palastram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna praeditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniata multum omnibus, corporum viribus & dignitatibus antefecerunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) 1. Cum pueros igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquit, sorores sunt apud nos, virgines, quare, qua sint illae dignitate, potes ex his suspicari. Praebere igitur mihi, quaeso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut murum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniata 2. publico de consilio virgines unum in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetae memoria tradiderunt, quod ejus essent iudicio probatae, qui verissimum pulchritudinis habere iudicium debuisset, neque enim putavit, omnia, quae quaereret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse, ideo quod nihil simpliciter in genere omni ex parte perfectum natura expolivit, itaque, tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si unicuique concesserit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommo- dum muneratur. 3. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi prescriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocumque essent in genere, exprimenda nobis necessarii viderentur: sed, omnibus, unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimum praecipere videbatur, excerptimus, & ex variis ingenii excellentissima quaeque libavimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia praclarissime quicquam dicere nobis videbatur, quapropter stultitia visa est, aut a bene inventis alicujus recedere, 4. si quo in vitio ejus offenderemur, aut ad vitia quoque ejus accedere, cuius aliquo bene praecipere duceremur. Quod si in ceteris quoque studiis a multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantia offenderent: non tanto pere in vitiis perseverarent; aliquanto 5. levius ex inscientia laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturae, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quam ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quae tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quocumque fuerunt, ab ultimo principio hujus praecipere, usque ad hoc tempus, expositis copiis, quocumque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidem scriptores artis usque a principe illo, atque inventore Tisia, repetitis, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque praecipere magna acquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inventoribus ipsis suavitatem, & brevitate dicendi praestitit, ut nemo illorum praecipere ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi praecipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quandam multo commodiorem ex-

placitorem, revertantur. Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros, & seipsum per se cognosceremus, ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiae partibus opera plurimum consumserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis praecipere dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte praecipere dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, siquid ars proficit, opitulati sunt, nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cuius ipsius quam consistet esse artem, non invenimus, discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte praecipere reperimus. Ex his duabus diversis sicuti familiis, quarum altera cum versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricam quoque artis sibi curam assumebat, altera vero omnis in dicendi erat studio, & praecipere occupata: unum quoddam est constatum genus a posterioribus, qui ab utrisque ea, quae commodè dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnibus, quoad facultas tulit, proposuimus, 6. & ex nostro quoque non nihil in commune contulimus. Quod si ea, quae in his libris exponuntur, tan- topere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profecto neque nos, neque alios industria nostrae ponitebit, Sin autem temerè aliquid alicujus praeteriisse, aut non satis eleganter secuti videbimur: docti ab aliquo, facile & libenter sententiam commutabimus. NON ENIM parum cognosse, sed in parum cognito, stulte & diu perseverasse, turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quaerentes, dubitanter unumquodque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commodè haec prescripisse videamur: illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temerè, atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas feret, consequemur. (b) Nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quae praecipienda videntur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere hujus artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controversiarum, & inventiones, 7. & constitutiones, & judicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia praecipere. Quare cum in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, dispersè autem de confirmatione, & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in singula causarum genera, locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniet argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inventa unamquamque in rem exponuntur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expositio inventorum petatur. Quare haec, quae nunc praecipiantur, ad confirmationis & reprehensionis partes referre oportebit. (c) OMNIS & demonstrativa, & deliberativa, & judicialis causa, necesse est in aliquo eorum, quae ante exposita sunt, constitutionis genere, uno, pluribusve versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cum communiter quadam de omnibus praecipere possint,

E 4

possint,

1. Cum pueros igitur formas & corpora magna.] Est versus longus; quem delectandum putabat Gulielmus fide libri Grov. corpora & formas, Pall. adhibent vulgatae.

2. Publico de consilio.] Sic Pall. omnes Grov. tamen communi de consilio, quod praeferebat Gulielmus; non dum ego.

3. Quod quantum nobis voluntatis accidit.] Grov. voluntatis; vulgoque Gulielmus, voluisse expr. mere voluptatis.

4. Si quis in vitio ejus offenderemur.] Gulielmus Lambinum secutus, deleverat, ino & aberat ea syllaba Pall. tert. sed erat in pr. & sec. libris

melioribus, sic & mox offenderet in arrogantia, ita enim Pall. nostri, non arrogantiam ut vulgo editum est.

5. Levius ex inscientia laborarent.] Ita Pall. etiam omnes, non inscientis ut alii ferè edd.

6. Et ex nostro quoque.] Pall. duo priores, & Grov. ex nostris; quod forsitan sequendum erit.

7. Et constitutiones, & judicationes, &c.] Sic Pal. sec. Grov. & mss. Suffridi Petri, ante vulgatas plerique abruerunt & judicationes; praecipue vero Manutianis.

possint, separatim quoque alia sunt ejusque generis, & diversæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, quaeritur: In demonstrationibus, quid honestum: In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. nam ceteri utilitatis modo finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur GENERVM fines, & exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controversiis, in judiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque causarum genera simili implicata controversia nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus. (A) Nunc à conjecturali constitutione proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam; & secum aliquantum nummorum ferentem, 2 est consecutus. cum hoc, ut ferè sit, in via sermonem contulit; ex quo factum est, ut illud iter familiariter facere vellent. quare cum 3 in eandem tabernam devertissent, simul cenare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, cum in alio maleficio deprehensus esset) 4 cum alium alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertisset: noctu, postquam illos *archius* jam, ut sit, ex lassitudine dormire, sensit accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum è vagina eduxit, & illum alterum occidit: nummos abstulit, gladium cruentatum, in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autè, cujus gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illi suum inclamavit: ipse gladium, & cetera, quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post conclamavit, hominem esse occisum, & 5 cum quibusdam devertoribus illum, qui antè exierat, consequitur, in itinere hominem comprehendit; gladium ejus è vagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne. (E) Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in ceterorum, oportebit attendere, non omne in omnem causam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus litteris scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua convenit. (F) Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda est. (G) Causa distribuitur in impulsione, & in ratiocinationem. *Impulsio* est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, aut amor, iracundia, aegritudo, violentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit, & id, quod fecit impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. *Ratiocinatio* autem, est diligens, & considerata

faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interivisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, ut, si inimicitia quid causa factum dicitur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloria, si pecunia, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut contra rejiciendi, deminuendi, devitandive incommodi causa. nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquid majoris vitandi incommodi causa, aut majoris adipiscendi commodi suscipitur: aut commodum aliquid majoris adipiscendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est hujus constitutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo, accusator, cum aliquid impulsionem factum esse dicit, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debet, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum alicquem id fecisse dicit. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquod commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione alicquem commisisse quid dicit, quid commoda sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit, quàm maximè poterit, ut quoad ejus fieri possit, idonea quam maximè causa ad peccandum hortata videatur. Siglorum causa, quantam gloriam confecturam existimavit. Item, si dominationis, si pecuniarum, si amicitiarum, si inimicitiarum; & omnino quicquid erit, quod causa fuisse dicit, id summè augere debet, & hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest, ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non inventus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonum est, malum putant: aut contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellectu, si quis negabit, ullam esse pecuniam, fratris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum, nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id, quod tam verè, & pie dicitur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita visum quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Eventus autem tum fallit, cum aliter accidit, aut ii, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut, si quis dicat alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspitione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cujus testamento non sit heres, quod ejus testamento se heredè arbitrat sit. NON ENIM ex eventu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione & spe ad maleficio profectus sit, considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem

1. *Non à conjecturali constitutione, proficiscemur.* Guillemus malebat cum Lambin, ad conjecturalem constitutionem. & sic edit, prima.

2. *Est consecutus.* Malo istud cum Pal. sec. & Grev. & marginalibus, quàm quod hæcenus obsedit libros, est comitatur. vult enim in itinere postico supervenisse.

3. *In eandem tabernam.* Est istud oræ librorum nostrorum aditum, inculi in contextum, auctoritate Pal. pr. sec. Grev. & libris à Suffrido nostro pertractatis, antea erat, quædam tabernam, neque enim omnes qui

ad eundem devertabant, eadem utebantur mensa, nedum cubili.

4. *Cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet animadvertisset.* Lambinus tentabat alterum nummos habere animadvertisset, quod non displicet electis videlicet qui.

5. *Cum quibusdam devertoribus.* Ms. sec. diversiis, quod excutient non festinantes.

6. *Qua cogitatione & spe ad maleficio.* Pal. omnes & Grev. amplius, qua cogitatione animi & spe.

rem pertinere. In hoc autem loco, capitulum erit accusatori, si demonstrare poterit, alii *nemini* causam fuisse faciendi: Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Si tuisse aliis quoque causa faciendi videbitur: aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non adfuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicitur. Facultas, si ratio, adiutores, adjumenta, & cetera, quae ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus a talibus factis vacuus, & integer esse dicitur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos, abutetur. Verum id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum videatur. Atque accusatori quidem haec ferè sunt in causa facienda, & consideranda. Defensor autem ex contrario primum impulsionem aut nullam fuisse dicit, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci, docebit. Quo erit in loco demonstrandum, *qua vis & natura* ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicitur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendae, & ipsa diligenter natura ejus affectionis quam lenissimè quietissimam ad partem explicanda, ut res ipsa a facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quandam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspensiones infirmabit, si aut *commodum* nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quam aliis: aut incommodum sibi majus, quam commodum dicit, ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expeditum dicitur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeat, comparanda: qui omnes loci similiter incommodi quoque vitiatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod *ei visum* sit commodum, aut id fugisse, quod putaret esse incommodum, quamquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tanta esse stultitia, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri; ne dubitare quidem hunc, quid ejus juris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso: quod verum, pro vero probasse. Quod si dubitaverit, summam fuisse amentiam, *dubia spe* impulsus, certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab aliis culpam dimovebit, defensoris locis utetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, uteretur reus, cum in alios ab se crimen volet transferre. (h) Ex persona autem conjectura capietur, si ea res, quae personis attributa sunt, diligenter considerabuntur, quas omnibus in primo libro exposuimus, nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur, *Nomen* autem cum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, idcirco aliquem *Calidum* vocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus Graecis imperitis verba dedisse, quod *Clodius*, aut *Cacilius*, aut *Mucius*, vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspensionis. omnia enim haec, vir, an mulier: huius an illius civitatis sit: quibus sit majoribus, quibus consanguineis: qua aetate, quo animo, quo corpore, quae *natura* sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt.

Et ex *vidu* multae trahuntur suspensiones, cum, quemadmodum, & apud quos & a quibus educatus & eruditus sit, quaeritur, & quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat. Et ex fortuna saepe argumentatio nascitur, cum servus, an liber: pecuniosus, an pauper, nobilis, an ignobilis: felix, an infelix: 2 privatus, an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quaeritur, quae fortunae esse attributa intelliguntur. *Habitus* autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolute non consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quae contraria sunt: res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoque locus suspensionis ostendat. Nam *AFFECTIO* nis quidem ratio perspicua solet praese gerere conjecturam, ut, amor, iracundia, molestia: propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quae res harum aliquam rem consequantur, faciles cogniti sunt. Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex *consilio* sumetur aliquid suspensionis, nam consilium est, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Jam facta, & casus, & orationes, quae sunt omnia (ut in confirmationis praecipuum dicitur) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspensionis. Ac personis quidem res ex sunt attributa, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti, nam causa facti, parum similitudinis habet, nisi *animus* ejus qui infirmatur in eam suspensionem adducatur, ura tali culpa non videatur abhorruisse. Ut, enim animum alicujus improbare nihil attinet, cum causa, qua re peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minus honesti rationi affinis ostenditur. Quare *vitam* ejus, quem arguit, ex ante factis accusator improbare debet, & ostendere, si quo in pari ante peccato convictus sit. Si id non poterit: siquam in similem ante suspensionem venerit, ac maxime, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causa, aliqua commotum peccasse, aut in aequè magna re, aut in majore, aut in minore: 3 ut si, quem pecunia dicit inductum fecisse: possit demonstrare, aliqua in re ejus aliquid factum avarum. Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quae personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicit, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit, ut si avaritia inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis; aliis affinem esse *vitiis* doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis deminutum. 4 Si nulli affinis poterit vitio reus ante admissio demonstrari; locus inducetur ille: per quem hortandi iudices erunt, ut *veterem famam* hominis, nihil ad rem putent pertinere, nam eum ante classem, nunc manifesto teneri, quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiore vitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si haec dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit, nam *NEXUS* est, eum, qui velit peccare, ali-

quan

1. Cognomen quoque intelligatur oportet. Prima editio, cognomen quoque agnomen intelligatur; & vero editi à Victorio & Lamb. non cognomen quoque agnomen intelligatur. Etc. nec aliter Grov. aut Pal. pr. sed malum tamen primo loco positum, cui responderet sec. ac tert.

2. Privatus an in potestate sit. Lambini tres istud habent. Item toridem Pall. ideoque ejeci publicatum prius, cum potestate, sic & lege 13.

de jurisd. magistr. vel si qui in potestate aliqua.

3. Ut si, quem pecunia. Est ab editione prima 3 ne hoc forte quis attri- buat Lambino. vulgata, si qui pecunia, null. si quidem pecunia; item si quid pecunias &c.

4. Si nulli affinis vitio poterit reus ante admissio demonstrari. Videntur, reus ante admissio, esse à manu potius interpretis, quam auctoris.

a. Etiam

quando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur præteratur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primum, si poterit, debet vitam ejus, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostenderit aliqua ejus nota, & communia Officia: quod genus, in parentis, cognatos, amicos, affines, necessarios: 1 etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset, officii causa, aut in remp. aut in parentis, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. quod eo confirmatius erit, si, cum potestas impunè aliquid faciendi minus honestè fuisse diceret, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmissimum, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cum avaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducet indignatio, juncta confectioni, 2 perquam miserum facinus esse, & indignum demotissimum, cum amicus omni in vita fuerit a vitis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: & iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, viram honestè actam tali in tempore quàm plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile possit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in ante acta vita aliqua turpitudines erunt: aut falso venisse in eam existimationem dicentur, aut ex aliquorum invidia, aut obreftatione, aut falsa opinione, aut imprudentiâ, necessitudini, aut persuasione, adolescentiæ, aut alicui non malitiose, animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitorum, aut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vita turpido, aut infamia leniri poterit oratione: negare oportebit de vita ejus, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omissis, illud, quod in se, agi oportere. (1) Ex facto autem ipso suspiciones ducuntur, si rotius administratio negotii ex omnibus partibus separabitur: atque hæc suspiciones partim ex negotio separatiim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiuntur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributa sunt, diligenter considerabimus. Ex his igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleraque. Videre igitur primum oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco latis erit diligenter considerare, quid si ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quaesita videatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecuta sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda. nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributa sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscuiusque vis diligenter in confirmationis præceptis ex

plicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breviter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est. Deinde videndum est, quid adjunctum sit negotio, hoc est, quid majus, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores, æquè magnæ similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit: hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnopere considerandum est: ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex his, quas negotiis dicebamus esse attributas, consentio. In ea quaruntur ea, quæ gestum negotii confessum, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus eorum consuetudo sit, eorum lex, 3 eorum actio, eorumque ejus rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio aut offensio: ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspitionis. Sunt autem aliqua suspiciones, communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt. & cum facti suspicione junguntur. Maxime enim quatuor oportet in hac constitutione primum potuerint aliquid fieri: Deinde eorum ab alio potuerit: Deinde facultas, de qua ante diximus; deinde utrum id facinus sit, quod pemitere fuerit necesse: item quod spem celandi haberet: deinde necessitudo: in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quaritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus, Anterem erit, quod in itinere se tam familiariter applicaverit, quod sermonis causam quaesiverit, quod simul deventerit, cenarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quod illum tam 4 familiarem comitum tam æquo animo reliquerit, quod eruentum gladium haberit. Horum pars ad consilium pertinet. Quaritur enim, utrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, 5 an ita temerè, ut non verisimile sit, quemquam tam temerè ad maleficium accessisse. In quo quaritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sepe 6 si pecuniæ adumentis, si adiutores desint, facultas iuste faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa. Hinc neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod, causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem quod & infinitum est tot de rebus utramque in partem singillatim de una.

1. Etiam quæ magis rara, &c. Greymb. habet omnino, & quæ magis rara & eximia sunt, ab eo cum magno aliquid labore, &c. factum esse dicit. quod factum etiam restat in Pall. sed in ceteris confirmant vulgatum, ut videatur legendum distinguendumque: etiam quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquid labore, &c. factum esse dicit.

2. Per quam miserum facinus, &c. demonstrabitur. Sparium quid sapit auribus meis illud demonstrabitur, si abesse, & perquam unica dictione pronuntietur melius esse sententiam.

3. Eorum actio. Pall. pr. non habet voculam ultimam, sed præfert littera una plus polito, quod placet, nam tert. orat.

4. Tam familiarem comitum. Videri editio comitem, neque aliter Pall. tert. aut Greymb. hæc tam familiaris comitum. P. Manutius præferebat tam familiarem comitum.

5. An ita temerè, ut non verisimile sit quemquam tam temerè ad maleficium accessisse. Etiam Greymb. non agnoscit illa omnia, ut non verisimile, &c. accessisse, & abesse poterant sine damno sententiæ. conspicitur tamen in Palatinis; quorum primus supra, amplius habetur quod eruentum gladium haberit, quorum pars dicit propter facultatem quæ ad consilium non pertinet, si ipsa negatur, vel quorum locorum parte continet ad consilium, pars ad fortunam, pars ad naturam, quod tunc hic eruentum habuit gladium, non pertinet ad consilium, itaque dicit, Horum pars pertinet ad consilium. Quæritur, &c.

6. Si pecuniæ adumenta, si adiutores. Pall. pr. si pecuniæ & si adumenta, si adiutores, tert. si pecuniæ, si adumenta, adiutores. modò locum heic habere possit.

unaquaque explicare, & aliàs aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & adversarii narrationem sæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars suspitionis habeat, eliciens, considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit confesius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: consuetæ oratio aut cum re, aut ipsa fecum: hoc hujus rei sit signum, an illius, an hujus & illius, & utrius potius: quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium conservati loci procedent, de quibus ante dictum est: & cum ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur. quorum argumentorum pars probabilis, pars necessarius in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe *questiones*, testimonia, rumores: quæ contra omnia uterque simili vi præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debent. Nam & 1. ex *questione* suspitiones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis scilicet videntur errare, qui hoc genus suspitionum, artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc degenerare, ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est, nam & ejus, qui in *questione* aliquid dixerit, & ejus, qui in testimonio, 2. & ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperitur. Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta et causæ solam, quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commode possit, pars autem est *peragator*, & aut in omnes ejusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, *locos communes* nominamus. nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut si quis hoc velit offendere, eum, qui parentem necavit, maximo supplicio esse dignum: quo loco, nisi perorata, & probata causa, non est utendum: Aut dubia, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: ut suspitionibus credi oportere, & contra, suspitionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est: pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio atque illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causa locus tractatus est, & auditoris animus aut renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suavitatis, & gravitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inventione verborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communis locos conferuntur. Quare, non ut causatum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi & verborum & sententiarum copiam comparaverint, tractari non

poterunt ornate, & graviter, quemadmodum naturæ ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in conjecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant: Suspicionibus credi oportere, & non oportere: Rumoribus credi oportere, & non oportere: Testibus credi oportere, & non oportere: Questionibus credi oportere, & non oportere: Vitam ante actam spectari oportere, & non oportere: Eiusdem esse, qui in illa re peccavit, & hoc quoque admisisse, & non esse ejusdem: Maxime spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes inducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat malorum *misereri* oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes, ex iisdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur: hi autem gravius, & ornatus, & cum verbis, tum etiam sententiis excellentibus, in illis enim finis est, ut id, quod dicitur, verum esse videatur: in his, tametsi hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. (k) Nunc ad aliam constitutionem transivimus. Cui est *nomini* controversia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius is, qui consul temp. malè gessit bello Punico secundo, cum tribunus plebis esset, invito senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem Agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: accessit majestatis. Intentio est, Majestatem minuisse, quod tribunal plebis de templo deduxit. Depulsio est. Non minui majestatem: *Questio* est, Majestatem minuerit. Ratio, in filium enim quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmitas. At enim, qui patria potestate, hoc est, privata quadam, tribuniciam potestatem, hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is majestatem. Judicatio est, Minuatne is majestatem qui in tribuniciam potestatem patria potestate utatur: ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac, nequis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hac causam, eam nos partem solam sumimus, in quam præcepto nobis data sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quibus omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controversias, siquæ forte in eas incident. Nam de omnibus perferemus. Primus ergo accusatoris locus est, ejus nominis, cujus de vi queritur, brevis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: MAJESTATEM minuire, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breviter expositum, pluribus verbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut describeris, ostendendum. Postea ad id, quod definitis, factum ejus, qui accusabitur, adungere oportebit, & ex eo, quod ostenderit esse: verbi causa, Majestatem minuisse, docere, adversarium majestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda adversariorum descriptio

1. Ex *questione* suspitionis, &c.) Lambini editiones perferunt, *suspitionis*, quod quid sibi velit nescio, alterum enim restat in nisi nostris & editis nisi quod P. Mannii *suspitionem*.

2. Et ipsius rumoris causas, & veritas eas &c.) Editio prima, *rumoris ver-*

ritas eas, Pall. loci causa & veritas ex, &c.

3. Et si cum definitione nostras &c.) Libri Suffridi nostri verbo auctoritas, & si infirmabitur cum definitis. Pall. non variant, nisi quod ex fortiori. Aut sic cum de definitione, &c.

scriptio. Ea autem infirmabitur, si falsâ demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut fermocinandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendatur ejus descriptionis approbatio, & si, quæ incommoda consecutura sint, eo concessio, ostendatur. Id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur: de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et, si cum definitione nostra adversariorum definitionem conferemus, & nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus; illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Jam si res plures erunt definiendæ: ut, si quaratur, *FUR SIT*, an sacrilegus, qui vasa ex privato sacra iurripuerit; erit utendum pluribus definitionibus: deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine, appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis brevis, & aperta, & opinione hominum descriptio, hoc modo: *Majestatem minuere, est aliquid de republica, cum potestatem non habeas, admittit*. Deinde hujus confirmatio similibus, & exemplis, & rationibus: Postea sui facti ab illa definitione separatio: Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur: Deinde sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatoris præscripsimus, conficitur: & cetera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa, non res solum convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumnix accusatorum demonstrandæ, aut misericordix captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrandi causa sumantur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causa postulabit, utemur. (1) *CUM* autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua poena, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio *translativa* appellatur. Hujus nobis exempli per multa opus sunt, si singula translationum genera queramus: sed quia ratio, præceptorum similis est, exemplorum multitudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes, nam & prætoris exceptionibus multa excluduntur actiones, & ita jus civile habemus constitutum, ut *causa cadat* is, qui non, quemadmodum oportet, egerit, quare in jure per eamque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodam modo agendi potestas datur, & omnis conceptio privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rarius incidunt, & tamen si quando incidunt: ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmantur autem asserita alia aliqua constitutione. Ut in quodam judicio, cum *venisset* cujusdam nomen esset delatum, & quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solum mentio facta esset: defensor in hoc ipso multum oportet, ut diu consistat: cum de nece parentis nihil demonstratum sit,

indignum facinus esse ea poena afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: Id autem, si damnaretur, fieri necesse esse, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur poena si affici teum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea poena damnationem necessariò consequatur. Hic defensor poenæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verumtamen ceteris quoque criminibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causâ nobis positum sit hujusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra prætor fuerunt, & euidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio manum prædidit. Agit is, cui manus præfixa est injuriarum: postulat is, quicum agitur, à prætor exceptionem. *EXTRA QUAM IN REVM CAPITIS PRÆJUDICIUM FIAT*. Hic is, qui agit, iudicium purum postulat: Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Questio est, excipiendum sit, an non. Ratio, non enim oportet, in recuperatorio judicio, ejus maleficii, de quo inter sicarios quaritur, præjudicium fieri. Infirmitas rationis: Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non *primo quoque*, tempore judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum satisne causæ sit, quare, dum de ea judicetur, de aliquando majore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præjudicetur, atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causâ ab utroque queri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid statui de ea re conveniat. Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & videre, utrius malitia quid agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an rectè sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, *fugere iudicium* ac poenam, quia causæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, si non ita res agantur, & in iudicium veniant, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia poena, alio crimine, alio tempore: atque hanc orationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur ex constitutionibus, quæ partis non habent, ad hunc modum tractabuntur. (m) Nunc generalem constitutionem, & partis ejus consideremus. *CUM* & facti, & facti nomine concessio, neque ulla actionis illata controversia, vis, & natura, & genus negotii ipsius quaritur, constitutionem generalem appellamus. Hujus primas esse partis duas nobis videri diximus, negotialem, & juridicalem. (n) Negotialis est, quæ in ipso negotio juris civilis habet implicatam controversiam. Ea est hujusmodi: *Quidam PUPILLVM HEREDEM FECIT*: pupillus autem ante mortuus est, 2 quam in suam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controversia est, possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum. Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, immò nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Questio est, Utrorum sit. Ratio est, Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmitas est rationis, immò pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare, præterquam quod ipse fuit in testamento, ullius vestrum esse non

1. *Extra quam in reum capitis, &c.*] Scio eruditos hæc mendi suspecta habuisse, & conatos mædici tanquam corruptis, sed frustra postulat enim à prætor exceptionem, ne in reum capitis præjudicium fiat; extra quam præjudicium fiat. Actor sine ulla conditione vult agi, is qui

cum agitur, petit exceptionem. *Vouuerunt.*

2. *Quam in suam tutelam veniret.*] Non variant Pall. at in sui placet *Vouuerunt*, ex duobus nescio quibus mss.

non potest. Judicatio, Possitne quisquam de filii pupilli re testari. An heredes secundi, ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nullquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causa; quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod sit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponitur enim ab heredibus hæc ratio, UNIVS enim pecunia plures dissimilibus de causis heredes esse non possunt, nec unquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset. Infirmatio autem hæc erit, Non est una pecunia, propterea quod altera jam erat pupilli adventitia: cujus heres non, illo in tempore, in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Judicatio est, Unane pecunia fuerit: ac, si hæc erunt ipsi infirmatione, Possit plures esse unius pecuniæ heredes dissimilibus de causis: de eo ipso judicatio nascitur, Possitne ejusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse heredes. 2 Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea judicationes plures fiant. Nunc hujus generis præcepta videamus. Utrisque autem etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab *natura* ductum videtur: quædam autem ex *utilitatis* ratione aut perspicua nobis, aut obsecra; in consuetudinem venisse: post autem, approbata & quædam aut à consuetudine, aut à vero utilia visa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem jus est, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis asserat, ut *religionem, pietatem, gratiam, vindictationem, observantiam, veritatem*. Religionem, eam, quæ in metu, & ceremoniæ deorum sit, appellat. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentis aut alios sanguine conjunctos officium conservare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, observantiam tenet. Vindictationem, per quam, vim, & contumeliam, defendendo, aut ulciscendo, propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentibus veremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem jura minus ipsa quaruntur ad hanc controrsiam, quod neque in hoc civili jure versantur, & à vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobavit, in ea autem jura sunt quædam ipsa jam certa propter vetustatem, quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars quæ prætores edicere consueverunt. Quædam autem genera juris, jam certa consuetudine facta sunt. Quod genus, *factum par, judicatum*. Factum est, quod inter aliquos convenit, quod jam ita justum putatur, ut juri præfere dicatur. Par, quod in omnibus æquabile est. Judicatum, de quo jam ante sententia alicujus, aut aliquorum constitutum est. Jam jura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, 3 aut ex majore minorive nasci videbitur,

attendere, atque elicere, perentando unamquamque partem juris oportebit. Locorum autem communium, quænam (ut ante dictum est) duo sunt genera, quorum alteri dubiæ rei, alteri certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnibus incidunt, loci, præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. (8) Nunc *JUDICIALIS* est, & partis ejus consideremus. *JUDICIALIS* est, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut poenæ ratio quaeritur. Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumptivam alteram nominamus. (p) *Assoluta* est, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite & abscondite, sed patentius, & expeditius rectè & non rectè quaestionem continet. Ea est hujusmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello superavissent, & serè mos esset Grajæ, cum inter se bellum gessissent, ut illi, qui vicissent, tropæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret: ærum statuerunt tropæum. Accusatur apud Amphichyones, 4 id est, apud commune Græciæ concilium. Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eam enim ex bello gloriæ virtute peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, At tamen æternum *immortalium* monumentum Grajæ de Grajæ statuere non oportet. Judicatio est, Cum summæ virtutis celebrandæ causa Grajæ de Grajæ æternum inimicitiarum monumentum statuerint, rectene, an contra fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissimus, quæ fortasse usi sunt: Non enim justè, neque piè bellum gessistis: in relationem criminis delaberemur, de qua post loquemur. Utrumque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hac argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, quæ de ante dictum est. Locos autem communes & ex causâ ipsâ, siquid inerat indignationis aut conquestionis, & ex juris utilitate, & natura multos, & graves sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare. (9) Nunc assumptivam partem judicialis consideremus. *Assumptiva* igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest; aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur, (r) Ejus partes sunt quatuor: comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio. (s) Comparatio est, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cujus id causâ factum est, defenditur. Ea est hujusmodi: Quidam imperator, cum ab hostibus circumfunderetur, neque effugere ullo modo posset, depectus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaque fecit: armis & impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur majestatis. Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, consideremus. Intentio est, Non oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut conjecturalis, Non periissent: aut altera conjecturalis, Non ideo fecisti.

1. Ergo una in constitutione. &c.] Aberat una codici Grevenp. & præbat Guelielmii.

2. Quædam aut à consuetudine aut à vero utilia visa.] Est ab editione prima, & lectio, & interpunctio: neque aliter expressit voces Victorius, sed interpunctio aliter; præter mss. nostros.

3. Aut ex majore minorive nasci videbitur, attendere, &c.] Ita Pall. non

stri, compius multo quam hæcenus vulgata; aut ex majore, aut ex minore nasci videbitur, quemque attendere, &c. nam editio primas quævis attendere, &c. habebat.

4. Id est, apud commune Græciæ concilium.] Guelielmii habet pro adultæris. & poterant abesse sine detrimento sententiæ visumurcamen in membranis nostris omnibus.

fecisti. 1. Ex quibus sunt iudicationes, Perissent: & Ideone fecerit: aut hæc comparativa, cuius nunc indigemus, At enim satius fuit amittere milites, quam arma, & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur, Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hæc actionem venissent. *utrum satius fuerit amittere milites, an ad hæc conditionem venire.* 2. Hoc causæ genus ex his locis tractari convenit. Oportebit adhibere ceteram quoque constitutionum rationem, atque præcepta, ac maxime conjecturis faciendis, infirmare illud, quod cum eo, quod criminari dabitur, si qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisset negabitur, aut haliã ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex conjecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium, sicut in hac causa (nam majestatis accessit,) definitio & definitionis præceptis uti oportebit. 3. Atque hoc quidem plerumque in genere accidit, ut conjectura & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquid genus incidet, ejus generis præcepta licet huc parti ratione transferre. nam acculatori maxime est in hoc elaborandum, Jur id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere quam plurimis infirmet rationibus, quod facile est, si quam plurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata à ceteris generibus controversiarum sic ex sua vi considerabitur, si illud quod comparabitur, aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium, fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem, illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficii, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudabitur, aut faciendum fuisse demonstrabitur, contendere & hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud, quod vitari reus, quam illud, quod fecerit. *Honestius autem, & utilis, & necessarius vis & natura, in deliberationis præceptis cognoscetur.* Deinde oportebit ipsam illam comparativam iudicationem exponere, tanquam causam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè exposuimus: cum omnes perituri milites essent, nisi ad hæc actionem venissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hæc actionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore alia constitutiones erunt iudicanda, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt, Accusatoris, in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione pro-

ferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item inutile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit intelligatur, qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et aliter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius: per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illares, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. (e) Relatio criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure fecisse demonstrat. Es est huiusmodi: Horatius occisis 4 tribus Curiatibus, & duobus amicis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem: sponsum autem nomen appellentem identidem Curiatibus cum gemu & lamentatione, indignè passus, virginem occidit, accusatur. Intentio est, Injuria sororem occidisti. *Deputatio est, jure occidisti. Quæstio est, juvene occidisti. Ratio est, Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat: me & populum R. vicisse moleste ferebat. Infirmitas est, Tamen a fratre indemnatum necari non oportuit, Ex qua iudicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, fratris & populi R. victoria non gauderet, oportuerit eam a fratre indemnatum necari.* Hoc in genere causa, primum si quid ex ceteris dabitur constitutionibus iuri oportebit, sicut in comparatione præceptum: Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem comen transferatur, defendere: Deinde, levius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quam quod ipse suscepit: Postea translationis partibus uti, & ostendere, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore, aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conveniri: ac simul ostendere, Non oportuit esse ante supplicium, quam iudicium, interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus & iudicio vindicari: Deinde negare debet, audiri oportere id, quod in eum criminis confertur, de quo is ipse, qui confertur, iudicium fieri noluert: & id, quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere: Postea impudentiam demonstrare eorum, qui cum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo jam ipsi supplicium sumserint. Postea perturbationem iudicii futuram atemus: & iudices longius, quam potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicant. Deinde, hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & injurias injuriis uelantur, quantum in commodum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset, ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisse iudicio: si verò ceteri quoque idem faciant, omnium iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne, si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo confertur, potuisse hunc ipsam de via supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem penas sumere potuisset, de ea supplicium sumisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, quæ lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud

quod

1. Ex quibus sunt iudicationes.] Non erat illud sicut in Pal. pr. unde verum videretur, ex quibus iudicatio est, quod reprehendat secundus.

2. Hæc causa genit ex his locis tractari.] Geveab. ex suis locis; ceterum nostri omnes retinent eundem, quod uni suorum abesse testatur Lambinus.

3. Atque hoc quidem plerumque in genere accidit ut conjectura. Ita emendavit G. Al. elms, secundum Lambini conjecturam, an libros suos, nescio, nam Pall. omnes præcuerunt, Atque hoc quidem plerumque in

hoc genere accidit, ut conjectura, vulgata, Atque hoc quidem plerumque in hoc genere accidit, etc.

4. Tribus Curiatibus.] Ita Lambinus, neque abit Pal. loc. quam quod is Curiatibus; vulgata Curiatibus, non dantur; imò, ideo, mox retinuit Curiatibus, quod sic quoque esset in fac. ac re. iquis, cum Lambinus oggessisset Curiatibus, nihil enim vetat, quin utraque terminatio fuerit in usu.

quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quam maximè: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in cōparatione, assumtio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis, locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primùm augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quam maximè per indignationem, si res feret, juncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea levi demonstrando reum punitum, quam sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorem criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur. Primùm si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modo viro bono, verum omnino homini libero videatur non fuisse toleranda: Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocetur: Deinde ejusmodi, ut in eam is maximè debuerit animadvertere, qui animadvertitur: ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in iudicium illam rem pervenire, quam eo modo, atque ab eo vindicari, quomodo, & à quo sit vindicata: Postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attineret. Atque hic demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei compatet ex iudiciorum perturbatione. Atque hic utilitas iudiciorum demonstratur, & de eo conquestionio, qui supplicium dederit indemnatum: in ejus autem, qui miserit, audaciam & crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, & audaciam sui conquestionio: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid male futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentis, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata. (u) Remotio criminis est, eum ejus intentio facti, quod ab adversario infertur, in alium, aut in aliud dimoveretur. Id sit bipertio: nam tum causa, tum res ipsa removeretur. Causa remotio nis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas, Legatis quæstores sumtum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumtus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmitas est, Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio est, Cum iis, qui legati erant, sumtus, qui de publico debebatur, non datur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut in ceteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex cōparatione, & ex relatione, criminis in hanc quoque causam convenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus

dicet, primùm defendet: si poterit, sin minus poterit, negabit, ad hoc iudicium, illius, sed hujus, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicit, *SVO QVEM QVÆ OFFICIO CONSULERE OPORTERE*: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere & cum hujus delensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cum cetera, si qua ex aliis incidit constitutionibus pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primùm ejus acciderit culpa, demonstrabit: deinde, cum id *alterius culpa* accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod acculator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata demonstrabit. Quod non debuerit, ex honestate considerabit. De utroque distinctius in deliberativo genere dicitur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate, quod minus, quam conveniret, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis, & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum hujusmodi, ex cetera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuisse consentaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit. Si autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa removebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset; accusatione alterius, & culpa depulsione demra, ceteris similiter uti locis oportebit, & ex concessione partibus quæ convenient assumere: de quibus post nobis dicendum erit. Locis autem communes 2. idem utriusque fere, qui superioribus assumtis, incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum in alio culpa sit, 3. in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsi autem rei rei remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum sibi attribui oportere, id genus causa est hujusmodi: In eo scedere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit jussu imperatoris, scedere autè ab senatu improbo eum quoque dicitur, qui porcam tenuerit, dedit oportere. Intentio est, Dedit oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis, & privatus essem, & esset summa cum auctoritate & potestate imperator, qui videret ut factis honestum scelus feriretur. Infirmitas est, At enim quoniam tu particeps factus es in turpissimo scedere summe religionis, dedi te convenit. Judicatio est, Cum is, qui potestatis mihi habuerit, jussu imperatoris, in scedere & in tanta religione interfuerit, dedendusne sit hostibus, necne. Hoc genus causa a superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat acculator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine concessione partibus. Nam earum major quædam vis est: quod paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet: sed demonstrare, eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accusat, qui, cum prætor esset, in expeditionem ad atria populum vocari, cum Coss. adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum demovebat: sic in hoc ab ejus officio ac potestate, qui accusatur,

ipse

1. Audaciam sui conquestionio. Conjecit Lambinus, audaciam conquestionio quod secutus fuerat Gulielmus: non ausim ego, Palatinus nihil variantibus.

2. Idem utriusque frater. Lambinus utriusque, quod & in Greyenb. &

Palat. secund. tert. ac enim prim. utriusque.

3. In ipso non sit. Delevi voculam, quæ his præmittebatur, suaui Palatini secundum.

culatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest, ideo quod *Concessio* peccato, difficile est ab eo, qui peccatore vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare parte ejus generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in republicam multa sint beneficia, dixeris: possis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quod si, iudices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum recte factorum causa, *uni delicto* ut ignoscereis postulare, et tam dignum vestra mansuetudine, quam virtute hujus esset, iudices, à vobis hanc rem, hoc postulare, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum citantur 2 ad ignoscendum voluntatem ducere. Quare hoc genus, quaquam in iudiciis non versatur, nisi quadam ex parte: tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu, aut consilio saepe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam id senatu, & in consilio de Siphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimum, & ejus consilium diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendum, quàm cognoscendum postulatio valuit, nam semper animo bono se in populum Rom. fuisse non tam facile probabat, cum conjuncturali constitutione uteretur, quam ut, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cum deprecationis parteis adjungeret. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscat, postulat, commemorare si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere, ea majora esse, quam hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo *boni* quam *mali* profectum esse videatur: deinde majorum suorum beneficia, si qua exstabant, proferre: Deinde ostendere, non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta, aut probabili causa: Postea polliceri, & confirmare, se hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum: deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, aut jam à majoribus in primis amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se salvum velint, & dignitatem ostendere, & cetera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum quaestione, sine arrogantia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo supplicio dignus esse videatur: Deinde ceteros proferre, quibus *majora delicta* concessa sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quàm minimum obfuisse videatur; & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Adversarius autem malefacta auget: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicit. Ipsum immisericordem, & superbum fuisse, & si poterit, ostendit semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet: aut aliqua de causa facta, non propter benivolentiam demonstrabit, 4 aut postea odium esse acre susceptum, aut illa

omnia maleficiis esse deleta: aut leviora beneficiis quam maleficia: aut, *Cum beneficiis* honos habitus sit, pro maleficio poenam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. Deinde, de quo ut potestas esset, saepe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii; & alter, eorum *Misereri* oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseris sint. Quoniam igitur in generali constitutione tam diu propter ejus partium multitudinem commoratur, ne forte varietate & dissimilitudine rerum diductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videbit. *(bb)* Juridicalem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut poenæ ratio quaeretur. Has causas, in quibus de æquo & iniquo quaeritur, exposuimus. Restat nunc, ut de præmio, & de poena explicemus. sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione constant. nam & apud iudices de præmio saepe accusatorum quaeritur, & à senatu, aut consilio aliquod præmium saepe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum ponamus quod in senatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem, sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententia dictionem agitur, deliberativum est: sed quia de homine statuitur, judiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim, & naturam cognoverit, & cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Ceteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus eos, quosdam in citeriore Gallia, nulli illustri, neque certo ducce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui *hostes* populi Rom. esse dicerentur: quod tamen excursionibus, & atrocissimis infestam provinciam redderent, consecratus est, & consecit: Romam rediit: triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad judicationem pervenire: propterea quod, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit judicatio, & in quaestione ipsa continebitur. In deprecatione, hujusmodi, oporteat poena affici: in hac, hujusmodi, oporteat præmium dari. Nunc ad præmii quaestionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor est in parteis distributa: in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. *Beneficia* ex sua vi, ex tempore, ex animo ejus, qui fecit, ex causa considerantur. Ex sua vi quaerentur, hoc modo: Magna, an parva: facilia, an difficilia: singularia sint, an vulgaria: vera, an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, si tum, cum indigeremus: cum ceteri non possent, aut nolent optulari: si tum, & cum spes deseruisset. Ex animo, si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industris fortuna obtulisset. In hominem autem, quibus rationibus vixerit, quid sumtus in eam rem, aut laboris in sum-

F

ferit:

1. Tam dignum vestra mansuetudine, &c.) Securus sum Victorianam, cui faveret eam edico princeps, item Pal. tert. nam pr. *inve dignum*, &c. at sec. *tam dignum vestra mansuetudine, dignum virtute*, &c. quod quidam restat in vulgata, sed rejicit etiam codex Greven. item liber Augustanus, in quo nihilominus remanet, tamen pro tam.

2. Ad ignoscendum voluntatem ducere.) Pal. pr. *inducere*, sec. *deducere*, quod & in edit. prima.

3. Aut à majoribus in primis, &c.) Pall. repetita vocula, aut in primis, Grevenb. *majoribus aut primis*, quomodo emendatum in Pal. tert. videtur, quæ probabile Gulielmus. maluisse ego cum libro Augustano,

à majoribus primis.

4. Aut postea edico esse acre susceptum, &c.) Pal. prim. *ab ve susceptum*, sec. tert. *hac re susceptum*, utrunque habet quo se tuerat, præsertim ultimum, quod & comparat in amplissimi Caroli Rechligeri membranitis Vltorianis.

5. Cum genere primo.) Vox primo non existat in ulla Pall. habet tamen edico princeps. Grevenb. præfert, *generis primo & firma*, sine illo *cum*, aut *non etiam*.

6. Cum ipse deseruisset.) Ad textum hæc tenus, *opulatus sit*, cujus nulum iudicium in Pal. sec. aut Grev. ideoque abjici.

ferit: equid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis primum sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam primum aliquem affici negari oportere: aut 1 num jam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, ut, nisi fecisset, supplicio dignus esset; non, quia fecerit, primum: aut num ante tempus primum petat, & spem incertam certo venditet pretio: aut nam, quod supplicium aliquod vitet, eod primum postulet, uti de se praedictum factum esse videatur. In primum autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, quanto quaque res primum digna sit, considerabitur. Deinde, apud maiores quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quaeretur. Deinde ne is honos nimium pervagetur. Atque hic ejus, qui contra aliquem primum postulante dicit, locus erit communis, PRAEMIA virtutis & officii, sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, MINUS homines virtutis cupidos fore, virtutis primum pervulgato, quae enim rara, & ardua sint, ea ex primum pulcra, & jucunda hominibus videri. Et tertius, si existant, qui apud maiores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nonne de sua gloria, cum pari primum tales homines affici videant, 4 deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui primum petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui primum affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse primum non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarium primum postulatur: in quo utrum copia ne sit agri, vectigalium, pecuniae, an penuria, consideratur. Loci communes, FACULTATES augere, non minuire, oportere, & IMPUDENTEM esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem, ut ita factitatum sit, pro beneficio postulare. (cc) Ac de constitutionibus quidem satis dictum est, nunc de iis controversiis, quae in scripto versantur, dicendum videtur. In scripto versatur controversia, cum ex scriptiois ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. (dd) Ex ambiguo autem nascitur controversia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondi uxori suae sic legavit: HERES MEVS UXORI MEAE VASORVM ARGENTORVM PONDO CENTVM, QVAE VOLET, DATO. Post mortem ejus vasa magna, & pretiose celata petit à filio mater, ille se, quae ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambiguum scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo uno, pluribusve in ea sententia, in qua is, qui dicit, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum, id, quod quaeratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quae autem ex omni considerata scri-

ptura perspicua fiant, haec ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerat illud ambiguum, de quo quaeritur, totam omnibus ex partibus perentare, si quid, aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nam facile, quid verisimile sit cum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quae personis attributae sunt, considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id, quod nos accipimus, quod illius rei neque administratio, neque exitus ullus exeret: nos quod dicamus, facile & commode transigi posse, ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) MERETRIX CORONAM AVREAM NE HABETO. SI HABVERIT, PVBICA ESTO, contra eum, qui meretricem publicari dicit ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicae meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda, at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id, quod ab adversariis dicitur, minime ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adversarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Periculum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis quaeritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quae volet, si heredis voluntati permitteret, eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin heres, quae ipse vellet, daret. Amentia igitur fuisse, cum heredi vellet cavere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi caveretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quaerendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi ad scribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his, si quid amplificationis dabitur, communibus utrumque locis uti oportebit. (ee) Ex scripto & sententia controversia consistit, cum alter verbis ipsis, quae scripta sunt, utitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicit, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendit, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: 5 SI MIHI FIIIVS GENITVS VNVS, PLVRESVE, IS MIHI HERES ESTO. Deinde quae assolent. Postea, SI FILIVS

1. Non satis, etc. honos habitus sit.] Editio Lambini habet appositum *erit*, forte *honoris*, non alterum *equè* Latine dicitur; at pluribus ostendi in libellis Suspicionum.

2. Nimum pervagetur.] Lambinus ait esse, qui augment substituentium, *pervagetur*, quod ea voce mox utatur: at ideo mihi minime quid mutandum videtur.

3. Ea experiendo pulcra, etc.] Revocavi quod erat in Pall. tribus & Grev. neque recedebat ed. antiqua; nisi quod ea *expediendo*, deinceps publicatae in *prami pulcra*, etc. quam lectione non sollicitassem, nisi

à nostra stetit: etiam mss. Lambin. item Reclling.

4. Deliberari putat.] Lambinus emendat *deliberari* mihi videbatur fieri posse vulgata; si vellamus in dubium vocari an opere precium fecerint: alioquin v. niebat sub stylum, *deliberari*, videatur & hujus libri cap. penultimum.

5. Si mihi filius genitus unus, etc.] Ita Pall. & Lambiniani, nam editio prima si mihi genitus sit filius unus, sequentes, si mihi filius genitus fuerit unus. Lamb. *hoxit*, *filius genitus unus*; non necessario.

LIVS ANTE MORITUR, QUAM IN TUTELAM SVAM VENERIT, TV MIHI, DICEBAT, SECUNDVS HERES ESTO. Filius non est natus, ambigunt agnati cum eo, qui est heres, si filius ante, quam in suam tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt, in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicalis assumptivæ maximè sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, cum lex *aperiri portas nostras* vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quadam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod propemuros hostes castra haberent. Tum relatio criminis, ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem *occidere* vetaret, tribunal militum suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat: qui sumtum quæstor non dedit, profectus non est. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi rostrata: & per casum, ut in Eurotae fluminis magnitudine. Quæ autem ita sententia inducitur, ut unum quiddam voluisse scriptor demonstrat: aut sic, ut in ejusmodi re, & tempore hoc voluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte semper poterit uti: Primum scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere: & hoc eo magis, si *legitimum scriptum* proferretur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea quod vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum cum ipso scripto contentione, quod scriptum sit, quid factum, quid juratus iudex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admittentem, quidnam contra dici possit: tum ad iudicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco, producendo, hoc est, interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendere neget: utrum negare ausus sit, se dicere desitutum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat: nihil esse, quod hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari convenit, quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est recitando; sæpe cum scripto factum adversarii confligendo; atque interdum acriter ad iudicem ipsum revertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid *juratus* sit, quid sequi debeat, duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid adversarius. Cum & scriptum aperte sit, & adversarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicitur, si aut profus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia, aut causa assumptiva inferretur. quamobrem scripto non poterit, aut non oportuerit obtemperari. Si

aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicitur, is qui scripto utetur, hoc dicit, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, 2 iudicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituitur, ut a scripto recedatur, nam & eos, qui aliquid scribant, non existimatos, id, quod scripserint, ratum futurum: & eos, qui iudicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si semel a scripto recedere consueverint. Quod si voluntas scriptoris conservanda sit, se, non adversarios, à voluntate ejus stare: nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem, eum, qui ex ipsius eam litteris interpretetur, quam illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi *magis* nem reliquerit, sed domesticis suspitionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primum erit contra dicendum: quàm absurdum, non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam invenire. Deinde conversâ omnia esse: antè solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicujus culpæ eum, qui accusa retur: causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in singulas partes multæ convenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi convenire: Deinde si in ceteris legibus conveniat, hanc esse hujusmodi legem, ut in ea non oporteat. Postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minimè oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret: non fuisse ei grave, nec difficile, eam causam excipere, quam adversarii proferant, si quicquam excipiendum putasset: consuevit eos, qui leges scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maximè videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret: & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: idè quod, cum semel causa consideretur, nisi attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit, Quod si sit institutum: omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati sitis, rem judicare. Deinde & ipsi iudicibus iudicandi & ceteris civibus vivendi rationes *perturbatum* iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & iudices neque quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant: neque, 4 quo pacto aliis improbare possint, quod contra legem iudicarent: & ceteros civis, quid agant ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto civitatis unamquamque rem administrabit. Postea quæreret à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reip. munere impediuntur, 4 cum sæpius feriis suis rebus & commodis servire possint: cur in certa verba jurent, cur certo tempore conveniant, certo discedant: nihil quisquam afferat causam quo minus frequenter operam reip. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum celesant, adversarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quæ-

F 2 rere

1. Ut in eo qui, &c. tribunal militum suum, &c.] MS. & olim vulgati, eo milite qui; ut potest referendum, ut in eo milite qui, &c. tribunalium suum, &c.

2. Iudicem nobis reliquerit suæ voluntatis.] Palat. secund. tert. Grevenbr. iudicium, hæreo in eligendo.

3. Quo pacto alia improbare possit.] Victoriana alior; Lambini, in alia

improbare; membranz Suffridi nostri probarem, an fuit improbare aut exprobare.

4. Cum sæpius feriis suis rebus.] Adjecti vocem feriis, fide Pall. Soc. tert. & Grevenb. ejus loco erat in pr. necessario interpretamentum sonlicet alterius.

re ab iudicibus, si 1 eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurumque sint. Postea hoc quod faciat, indignius & impudentius esse, quam si adscribat. Age porro, quid si ipsi velint iudices adscribere? passurusne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo & litteris mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc ipsis iudicibus invidiosissimum futurum. non hunc locum esse, & per populum agi convenire. quod si nunc id agant, velle se scire, qui latuisset, qui sint accepturi: 2 se actiones videre, & dissuadere velle. Quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint; legem cuiusmodi sit, in presentia conservari a iudicibus: post, si displiceat, à populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quaereremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. nunc cum scriptum sit, amentiam esse, eius, qui peccarit potius, quam legis ipsius verba cognoscere. His, & huiusmodi rationibus ostenditur, causa extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicit, maxime necessarius, per quem ostendat oportere, si conveniat causam contra scriptum accipi; eam tamen minime oportere, quæ ab adversariis afferatur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quod semper si, qui contra scriptum dicit, aquiraris aliquid afferat oportet. nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non aquiraris præsidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipsa quippiam accusator derogat, omnibus partibus iustius, & probabilius accusare videatur. 3 Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices, etiam si nolent, necesse esset. hæc autem etiam si necesse non esset, ut vellent contra iudicare. Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, (de quibus antè, ut potuimus, diligenter perscripsimus) de his locis quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandum transferemus: aut causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum: ut sententia quoque, & voluntate scriptoris non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur: aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicit, primum eum inducet locum, per quem aquiraris causæ demonstratur: aut ostendit, quo animo, quo consilio, qua de causâ fecerit: & quamcunque causam assumeret, assumptionis partibus se defendit, de quibus antè dictum est. Atque hoc in loco cum diutius commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exponam veritatem, tum ex his locis ferè contra adversarios dicit oportere causas accipi, demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit:

OMNIA supplicia, quæ à legibus proficiscantur, culpæ, ac malitia vindicandæ causa constituta esse, Scriptorem ipsi, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa auctoritate prædites constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quisvis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc verò, quod intelligeret, quales viri iudicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit. Postea quaerere ab adversariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus, aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima: tumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam exceptit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperiis domesticis rectè posse administrari, si unusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quàm utile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caræ esse non propter litteras, quæ renues & obicure notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem, & eorum qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Postea, quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & JUDEX si videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur. Deinde, quàm INDIIGNUM sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta, aut necessaria de causâ, non ab sententia, sed ab litteris legis recesserit: atque his, & huiusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de aquirate ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicit, plurimum proderit, ex ipsa scriptura, aliquid ad suam causam convertere, aut ambigere aliquid scriptum ostendere: Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi profit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere per rationationem, de qua post dicemus. Quæcumque autem in re, quamvis leviter probabiliter, scripto ipso defenderit, etiam cum aquirare causâ abundabit, necessarii multum proficiet. ideo quod, si id, nixitur adversario causâ, subduxerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. 4 Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utramque partem conveniunt. Præterea ejus, qui à scripto dicit, leges esse, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere. & LEGIBUS antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptam, leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in verbis consistere. Quàm indignum sit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur. (ff) Ex contrariis autem legibus controversia nascitur, cum inter se duæ videntur.

1. Eius rei causam, &c.) Primitus euss causas, quod & in Grev. at enim Pall. causa. quod ferè malim. Lambinus, causam abiecit.

2. Se actiones videre.) Palat. prim. actiones videre. & blanditur aurius.

3. Nam superior oratio hoc omnis faciebat.) Lambinus transponit, Non

superior omnis oratio hoc faciebat: non volentibus mss. nimirum ignorabat hoc positum heic arti & hoc, antiquè.

4. Loci autem communes certis &c.) Edicio veterissima rectè, neque aliter Grevemb. Pal. prim. sec. nam tert. ceteri; quoque & in veteriori antiquiore editione.

videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, QUI TYRANNVM OCCIDERIT, OLYMPIONICARVM PRAEMIUM CAPITO, ET QVAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATV DEPOSITO, ET MAGISTRATVS EI CONCEDITO. Et altera lex: TYRANNO OCCISO, QVINQVE EIVS PROXIMOS COGNATIONE, MAGISTRATVS NECATO, Alexandrium, qui apud Phaeos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quod uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debeat. Primum igitur leges oportet *contendere*, considerando, utra lex ad maiores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertinet. Ex quo conficitur, ut, si leges duæ, aut si plures, aut, quotquot erunt, conservari non possint, quia discrepent inter se: ea maxime conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit, nam *postrema* quæque gravissima est. Deinde utra lex iubeat aliquid, utra permittat, nam id, quod imperatur, necessarium: illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde in utra lege, si non ob imperatum sit, poena afficitur, aut in utra major poena statuatur, nam maxime conservanda est ea, 1. quæ diligentissime facta est, Deinde utra lex iubeat, utra vetet, nam *scpe* ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam: utra communiter in plureis; utra in aliquam certam rem scripta videatur, nam quæ in partem aliquam; & quæ in certam quandam rem scripta est, 2. promptius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit: utrum habeat aliquam moram, & sustentationem, nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet: Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo sanctius & firmitus id videatur esse quod apertius descriptum sit: Deinde sue legis ad scriptum, ipsam sententiam quoque adungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se: Postremo facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione utraque legem conservari videatur: & adversariorum ratione, altera sit necessarii negligenda. Locos autem communis, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utramque legem accedere oportet. (eg) Ex ratiocinatione nascitur controversia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto; Lex est, SI FVRIOSVS EST, AGNATORVM, GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Et lex, PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA 3 PECVNIAQVE SVA LEGAVERIT, ITA IVS ESTO. Et lex, SI PATERFAMILIAS INTESSTATO MORITVR, FAMILIA, PECVNIAQVE EIVS AGNATORVM, GENTILIVMQVE ESTO. Quidam iudicatus est patrem occidisse, ei statim, quod effugienti potestas non fuit, lignæ solex in pedes inductæ sunt: os autem obvoluim est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum

culeus, 4 in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & testis adducunt. Heredes, quos ipse iubet, scribunt: tabula obliquantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controversia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quærat, habuerint testamenti faciendi potestatem. Locos autem communis hoc in genere argumentandi, hos, & hujusmodi quosdam esse arbitramur. Primum, ejus scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: Deinde ejus rei, qua de quærat, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constat, simile esse videatur. 5 Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere: Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat: neminem dubitaturum arbitratus sit: Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quod ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in iudiciali absoluta. Contra autem qui dicit, similitudinem infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem asseritur, & quo in loco illud, cujus causa asseritur, haberi conveniat, ostendatur: Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus ante dictum est, uter; si non poterit, negabit oportere quidem, nisi quod scriptum sit, considerare: *perillius* omnia jura, si similitudines accipiantur: nihil esse præne, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari. Locis communis à ratiocinatione, oportere conjectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non scriptum sit, pervenire: & neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, hujusmodi: conjecturam divinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cavere, quibus velit. (bb) Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cujus de vi quæritur, hoc modo: Lex, QUI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQUERINT, OMNIA AMITTUNTO - FORVM NAVIS ET ONERA SYNTO, QUI IN NAVI REMANSERINT. Duo quidam, cum jam in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus esset, naufragum quandam natantem, & manus ad se tendentem animadvertunt: misericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementius jactare cepit, usque adeo, ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, navim, quoad posset, moderaretur: ille autem,

F 3

cujus

1. Quæ diligentissime facta est. Sic P. Manut. & Lambin. nam prius executi, quæ diligentissima est: facta est, quod & in Pal. pr. & tert. quippe sec. diligentissime scripta est.

2. Promptius ad causam. Sic scripto omnes; maluit Lambinus proptius, non à se tamen, sed à Petro Fabro, qui videtur ad L. LXXX. de regulis juris.

3. Pecuniaque sua legaverit. Pal. sec. ac tert. legasset, legendum scilicet legasset.

4. In quem coniectus. Pal. pr. ita ferè hæc concepit, ut legi possit: coniectus, quod ferri queat.

5. Postea admirationem percontationem. Lambin. interposuit eam, sed non è libris, is enim adeit per contentationem, neque sperverim.

L. Præ.

eius merces erant, in *gladium* in navi ibidem incunberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & navi, quoad posuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in *gladium* incuberat, leviter saucius facile est ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controversia, nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis ipsa quid sit, definitionibus quaeritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur. (12) Nunc, expositis his argumentationibus, quae in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonstrativum, argumentandi locos & praecepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur; sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non a constitutione separati, sed ad finem horum generum accommodati. Nam placet, in iudicali genere finem esse aequitatem, hoc est, partem quandam honestatis, in deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem, & utilitatem, in demonstrativo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causa quaedam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: quaedam separatus ad finem, quod referri omnem rationem oportet, adiunguntur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum supponere non gravemur, nisi illud videremus quemadmodum res obscurae dicendo fierent apertiore: sic res aperiatas, obliquiores fieri oratione. (13) Nunc ad deliberationis praecepta pergamus. Rerum expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos allicit ad sese, non emolumento ca prans aliquo, sed irahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter *fructum*, atque utilitatem, petendum: quod genus pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus junctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & praeseque quodam genit utilitatem, quo magis expetatur, ut *amicitia*, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea quae posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quae sunt, honesta appellabuntur, quae autem in secundo, utilia. haec autem terra, quia partem honestatis continent, & quia major est vis honestatis, junctae res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & *honestae* nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, *honestas & utilitas*: vitandarum, *superbia & invidia*. His igitur duabus rebus duae res grandes sunt attributae, necessitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur, de utraque post aperiatis perferibemus. (14) Nunc honestatis rationes primam explicemus. Quod aut totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cum eius duae partes sint, quarum altera simplex, altera junctae sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnis res una vi, atque uno nomine amplexa virtus, nam *virtus*, est animi habitus naturae modo, rationi consentaneus, quam obrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis

considerata. Habet igitur partes quattuor: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. (15) *Prudentia*, est rerum bonarum, & malarum, & utrarumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illasque fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quae sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum sit. (16) *Justitia*, est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum: deinde quaedam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus, & religio lanxit. 2. *Natura jus* est, quod non opinio genuit, sed quaedam innata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quae superioris cujusdam naturae (quam divinam vocant) curam, caeremoniamque asserit. Pietas, per quam sanguine conjunctis, patriaeque benignis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum, alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam, & honore dignantur. Veritas est, per quam, immutata ea, quae sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine jus est, quod aut leviter a natura tractum aluit, & majus fecit usus, ut religionem: aut siquid eorum, quae ante diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem veritatis vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit. 4. *Par*, quod in omnibus aequabile est. Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum jam sententia constitutum est. *Leges* est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut obiceret, continetur. (17) *Fortitudo*, est considerata periculis susceptio, & laborum perperio. Ejus partes, magnificentia, patientia, perseverantia. Magnificentia, est rerum magnarum, & excellentium cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atque administratione. Patientia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certa cum spe collocavit. Patientia, est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum, ac difficultium voluntaria, ac diuturna perperio. Perseverantia, est in ratione bene considerata stabilis & perpetua permanetio. (18) *Temperantia*, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, & consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius invasionis concitari, comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus, clara & stabile comparatur auctoritatem. Atque haec omnia propter se solum, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda sunt, quod ut demonstraretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & a brevitate praecipendi remorum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, quae his contraria sunt, ut tortitudo, ignavia, & iustitiae iniustitia: verum etiam illa, quae propinqua videntur & finitima esse, abstant autem longissime: quod genus, fidentia contrarium

1. Prudentia, est rerum bonarum & malarum, & utrarumque scientia.] Mss. nostri non agnoscunt copulam & unde factum puto ut Lambinus edidit, & malarum, ut utrarumque scientia, erat in Pal. sec. malarum utrarum vitandarum scientia, quod exequent ferriores.

2. Natura jus est, &c.] Pal. omnes, item primitus cusi; Natura, sed nec per se, nisi sequatur mox, consuetudine ne jus est &c.

3. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur.] Haec mutavit Lambinus, sed nullo praetextu manuceptis.

4. Par, quod in omnes aequabile.] Sic posui praetexte Pal. sec. tert. & Grevenb. vulgata inter omnes.

5. Consilii gubernatione regitur.] Pal. prim. initio habuit gubernationem, unde fit ut non abhorream a scriptura Grevenb. consilii ratione agitur.

6. Temere in odium alicuius invasionem concitari.] Lectio minus vera, inequit enim haec definitio, neque integrat eam Lambinus, reponendo, concitari. Pal. sec. habet alicuius invasionem concitari, alicuius invasionem concitari.

nam est diffidentia, & ea re vitium est: Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperitur, aut certo jam nomine appellatum: ut audacia, quæ fidentia: pertinacia, quæ perseverantia finitima est: superstitio, quæ religio: propinqua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. (99) Nunc de eo, in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo 7 ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentia, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum eius pari voluntate. Hic, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus: ut eorum quodque causa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant, quamquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, & utilitatem, quorum quid verissime constituitur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc si ad usum oratorum relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt: & quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles: ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur. (rr) Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in rebus quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, porrus, pecunia, clasces, nautæ, milites, focii: quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates. Alia verò, quæ jam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniarum magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut salvæ incolumes, verum etiam, ut amplæ, atque potentes sint civitates. Quare utilitatis hæc partes videntur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas, est salutis tuta atque integra conservatio. Potentia, est ad sua conservanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ antè dicta sunt, quid difficile fieri & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumtu, molestia, quam brevissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quamquam laboris, sumtus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnis, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis: tamen, his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perducitur potest. (ss) Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc restat, ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscribamus. Puto

igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest: quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Uti posse flamma ligneam materiam necesse est, Corpus mortale aliquo tempore inierire necesse est: atque ita necesse, ut vis ea postulat, quam modo describebamus, necessitudinis: cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Huiusmodi necessitudines, cum in dicendi rationes incidunt, recte necessitudines appellabuntur. Sin aliqua res incident difficilis, in illa superiori, possitne fieri, quaestione considerabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adjunctione necessitudines, quasdam simplicis & absolutas. Nam aliter dicere solemus: necesse est Casilinenfes se dedere Annibali: aliter autem, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem, illic in superiore adjunctio est hæc, nisi malint fame perire, si enim id malunt, non necesse. Hoc inferius non item, propterea quod sine velint Casilinenfes se dedere, sive famem perpeti, atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus. Cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis) reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adjunctionem nominamus: 2 pariter autem esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit, quod genus, ut homines mortales necesse est inierire, sine adjunctione: ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione: EXTRA QUAM, si nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod adiungitur, semper, cujusmodi sit, erit considerandum, nam omni tempore 3 id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit: necesse est hoc faciamus, si honestè volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo; necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo: necesse est, si sine incommodo volumus vivere. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis: quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hæc autem inter se sæpe necesse est comparari, ut, quamquam præter honestas incolumitati, tamen, utri potissimum consulendum sit, deliberetur, cujus rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, quæ in re fieri poterit, ut, cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia 4 de honestate delibatum, virtute aliquando, & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, verè poterimus dicere, nos honestati rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, 5 vel in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit, 6 In commoditatis verò ratione, modo illud attendatur, dignane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de

F 4

magni.

1. *Dantur ad se.* Lambinus abscidit ad se. & verò non comparant in Palat. secund. aut tert. aut Grevenb. non tamen est dedecori sententia.

2. *Pariter autem esse multæ.* Ita Manuciana nupera, neque aliter Pal. secund. alii enim voce immixta, *invenias esse multas* & non necessario, repetunt quippe superius *reperias*. Prima editio præfert: *pariter hæc autem inveniet esse multas*, quam secuti sunt Victorius ac Lambinus.

3. *Ad pertinetis, ut aut ad honestatis etc.* Pal. secund. id pertinetis, ut honestatis ad partem.

4. *De honestate delibatum.* Ita quidem hodie legitur: sed antiquitus cum exhibent, *deliberatum*, quod & in tribus Pall. nunciat; Lambinus in *delibatum*, forsitan bene: ita tamen ut sumatur non à *libris*, sed à *libra*.

5. *Vel in præsentia quiescere.* Sic omnis scripta lectio; primitus *custo* ut in *pres.* deinceps *vulgari*, *et in pres.*

6. *In commoditatis verò ratione.* Quatuor hæc voces non sunt in Palat. secundo. Grevenb. autem eorum loco habet, *In commoditatis ratione modo illud, etc.*